

Universiteit Utrecht

Inleven in 'de ander' door debat

Onderzoek onder 4 havo-leerlingen van het Minkema College in Woerden

Chaniz Biervliet, 4284852
13 augustus, 2015

Voorwoord

Empathie ligt ten grondslag aan zo ongeveer alles wat een maatschappij doet functioneren: vertrouwen, altruïsme, samenwerking, liefde, liefdadigheid. Een onvermogen om je in te leven is één van de hoofdbestanddelen van de meeste maatschappelijke problemen: misdaad, geweld, oorlog, racisme, kindermishandeling en ongelijkheid.'

Perry et al (2010)

Voor u ligt de meesterproef 'Inleven in 'de ander' door debat'. Een onderzoek naar de rol van debatteren in het ontplooiën van empathie bij leerlingen binnen het vak maatschappijleer. Dit onderzoek is gehouden onder leerlingen van twee 4 havo-klassen op het Minkema College in Woerden. Van februari 2015 tot en met augustus 2015 ben ik bezig geweest met het onderzoek en het schrijven van deze meesterproef.

Deze meesterproef is geschreven ter afronding van het vak Vakdidactiek 2 van de opleiding Leraar Voorbereidend Hoger Onderwijs in Maatschappijleer aan de Universiteit Utrecht. Het onderzoek wat ik heb uitgevoerd was lastig, maar na uitvoerig onderzoek heb ik de hoofd – en deelvragen kunnen beantwoorden.

Bij dezen wil ik graag mijn vakdidacticus Felix van Vugt en stagebegeleider Paul Simons bedanken voor de fijne begeleiding en ondersteuning tijdens het onderzoek. Daarnaast wil ik de leerlingen van mijn 4 havo-klassen bedanken. Zonder de medewerking van de leerlingen had ik dit onderzoek nooit kunnen uitvoeren.

Tot slot wil ik mijn medestudenten Maaïke Henken en Annet van Ekeveld graag bedanken voor het kunnen sparren met jullie over mijn onderzoek. Als ik het even niet zag zitten, stonden jullie voor mij klaar.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Chaniz Biervliet

Amsterdam, 13 augustus 2015

Inhoudsopgave

1.Praktijkprobleem	blz. 3
2.Hoofd -en deelvragen	blz. 4
3.Theoretisch kader	blz. 5-7
3.1.Wat is empathie?	blz. 5
3.2.Is empathie te leren?	blz. 5-6
3.3.Empathie meten	blz. 6
3.4.Debat & empathie	blz. 6-7
4. Data en methoden	blz. 8-12
4.1.Context	blz. 8
4.2.Onderzoeksopzet	blz. 8-10
4.2.1.Populatie	blz. 9
4.2.2.Vignetten	blz. 9
4.2.3.Interviews	blz. 9-10
4.2.4.Debatmappen	blz. 10
4.3. Operationalisering	blz. 10-11
4.3.1 Empathie variabele	blz. 10-11
4.4.Methode	blz. 11-12
5. Resultaten	blz. 13-
5.1. Beschrijvende statistieken	blz. 13-14
5.2. Analyse gesloten vragen	blz. 15
5.3. Kwalitatieve resultaten	blz. 15-17
5.3.1. Demografische variabelen	blz. 16
5.3.2. Resultaten interviews.	blz. 16-17
5.3.2.1. Verandering van standpunt	blz. 16
5.3.2.2. Inlevingsvermogen	blz. 16-17
5.3.2.3. Reden inlevingsvermogen	blz. 17
6. Conclusie & discussie	blz. 18-20
6.2. Discussie	blz. 20
7.Literatuurlijst	blz. 21-23
8.Bijlagen	blz. 24-51
8.1. Vignetten	blz. 24-28
8.2. Reflectieonderdeel debatmappen	blz. 29-31
8.3. Transcriptie interview leerling 1	blz. 32-33
8.4. Transcriptie interview leerling 2	blz. 34-36
8.5. Transcriptie interview leerling 3	blz. 37-39
8.6. Transcriptie interview leerling 4	blz. 40-41
8.7. Transcriptie interview leerling 5	blz. 42-44
8.8. Transcriptie interview leerling 6	blz. 45-47
8.9. Transcriptie interview leerling 7	blz. 48-49
9.0. Transcriptie interview leerling 8	blz. 50-51

1.Praktijkprobleem

Het onderwerp de pluriforme samenleving, één van de domeinen die bij het vak maatschappijleer wordt behandeld, vinden niet alleen veel docenten, maar ook leerlingen uiterst lastig. Er worden veel onderwerpen besproken die gevoelig kunnen liggen en vaak tot heftige emoties leiden. Over het algemeen denken veel leerlingen vaak wel te weten hoe het zit en zijn zij snel in het verkondigen van een bepaalde mening. Hierdoor kunnen ze, met name bij deze onderwerpen, nogal snel in het zwart-wit denken verzeild raken en niet openstaan voor de visie en mening van een ander en in het bijstellen van hun eigen perspectief of mening. Kortom, een bepaald niveau van empathie is bij veel leerlingen vaak ver te zoeken.

De pluriforme samenleving is bij uitstek het domein waarbij men als docent wilt dat leerlingen zich kunnen en willen inleven in 'de ander'. Daarnaast is het ontwikkelen van empathie tevens één van de eindtermen van het vak maatschappijleer en hierdoor uiterst belangrijk om aandacht aan te besteden en na te streven te ontplooiën bij leerlingen. Dit wordt onderstreept in een rapport over 'Burgerschapsvorming en maatschappijvakken', waarin het Landelijke Expertise Centrum Mens -en maatschappijvakken (2012) o.a. ingaat op de maatschappelijke taak van het onderwijs. In het rapport wordt aangekaart dat "een democratie niet kan werken als burgers niet weten hoe deze functioneert, niet kritisch zijn en mondig en beargumenteerd standpunten kunnen innemen", maar ook als zij "niet beschikken over sociale vaardigheden zoals tolerantie en empathie".¹ Onderwijs speelt volgens hen een uitermate belangrijke rol in het bereiken van deze doelstellingen. Ander onderzoek heeft tevens aangetoond dat het vermogen om je in te kunnen leven voordelige effecten heeft op zowel de houding en gedrag van mensen, zoals bijvoorbeeld in het stimuleren van helpend gedrag. Terwijl een gebrek aan empathie een groot aantal negatieve effecten kan hebben op de houding en gedrag van een persoon (Stephan et al, 1999). Kortom, onderzoek naar het ontwikkelen van empathie, zowel in het onderwijs als binnen het vak maatschappijleer, is uiterst relevant om aandacht aan te besteden.

Op het Minkema College in Woerden, de context waar dit onderzoek in plaatsvindt, wordt de pluriforme samenleving behandeld door middel van een praktische opdracht waarbij debatteren centraal staat. Volgens het SLO (2013) is debatteren een voorbeeld van het leren van ervaringen binnen de school. Het is een didactische werkvorm waarin meerdere burgerschapscompetenties worden toegepast. Er wordt echter verschillend gedacht over het gebruik van debat als werkvorm in het bevorderen van empathie. Voorstanders, zoals het SLO, zeggen dat het debat kan bijdragen aan het inleven in 'de ander' als deelnemers bepaalde standpunten opgelegd krijgen. Dit dwingt hen namelijk zich in te leven in de argumenten van een ander (SLO, 2013). Tegenstanders geloven echter dat debatteren als voedingsbodem kan dienen voor een confrontatieklimaat of dat het juist bestaande (negatieve of stereotype) ideeën en perspectieven van studenten over 'de ander' kan bevestigen.

In een poging erachter te komen wat de rol van het debat is binnen het vak maatschappijleer in het ontwikkelen of vergroten van empathie, zal deze meesterproef de volgende hoofdvraag –en deelvragen proberen te beantwoorden.

---

¹ Wilschut, A., & Hoek, v. d. B. (2012). *Burgerschapsvorming en de maatschappijvakken*. Verkregen 27-7-2015 van : http://www.expertisecentrummmv.nl/cms_data/lemm_burgerschapsvorming_2012_webversie.pdf

2. Hoofd –en deelvragen

In een poging te ontdekken in hoeverre het debat binnen het vak maatschappijleer bijdraagt aan het vermogen van leerlingen om zich in te kunnen leven in de ander, wordt een kwantitatieve en kwalitatieve analyse uitgevoerd. De vraagstelling van deze meesterproef heeft betrekking op jongeren uit 4 havo op het Minkema College (Woerden) in de leeftijdscategorie van 15 tot 17 jaar.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt:

In hoeverre heeft, binnen het vak maatschappijleer, het debat invloed op het ontwikkelen van empathie bij leerlingen?

De bijbehorende deelvragen zijn:

- 1. Wat is empathie?*
- 2. Hoe wordt empathie aangeleerd?*
- 3. Hoe wordt empathie gemeten?*
- 4. Welke invloed heeft het debat op empathie?*
- 5. Hoe groot is de mate van empathie onder leerlingen voor het debat?*
- 6. Hoe groot is de mate van empathie onder leerlingen na het debat?*
- 7. Welke invloed heeft het debat op de mate van empathie onder leerlingen?*

3.Theoretisch Kader

Empathie lijkt zo simpel te definiëren, namelijk als het vermogen om ‘te voelen wat een ander persoon voelt’ (Hoffman, 2008). Als wat dieper in de academische literatuur wordt gedoken, dan blijkt het toch wat complexer in elkaar te steken dan in eerste instantie gedacht. Er is in de academische literatuur veel geschreven over empathie. De wetenschappelijke realiteit is dat er niet één correcte definitie is, maar verschillende soorten definities. In deze theoretische uiteenzetting wordt allereerst ingegaan op de meest gangbare definities van empathie die in de literatuur te vinden zijn. Vervolgens wordt toegewerkt naar de definitie die in deze meesterproef wordt gehanteerd. Gezien de focus van dit onderzoek, is tevens gekeken naar de verschillende theorieën over het aanleren en meten van empathie. Tot slot wordt in dit hoofdstuk ingezoomd op de rol van het debat in het ontwikkelen van empathie.

3.1.Wat is empathie?

Hollin (1994, p.1240) schrijft dat empathie het vermogen is om de wereld te zien, inclusief iemands eigen gedrag, vanuit het perspectief van de ander. In de bestaande literatuur wordt het concept empathie over het algemeen gedefinieerd als hebbende twee dimensies, zowel cognitief als affectief, waarbij de laatste verwijst naar het emotionele component van empathie (Hoffman 2008). Het eerste verwijst naar het vermogen van iemand om zichzelf actief te verplaatsen in de schoenen van ‘de ander’ door bijvoorbeeld persoonlijke en emotionele ervaringen van die ‘ander’ in een moeilijke situatie in te beelden alsof het die van henzelf is (Preston et al, 2009; Buchheimer, 1963; Goldie, 1999; Smith, 1989). De tweede dimensie verwijst hoofdzakelijk naar de emotionele reacties op de ander, die gelijk zijn aan wat die ‘ander’ op dat moment aan het ervaren is (ook wel parallelle empathie genoemd), of een reactie op de emotionele ervaringen van de ander, ook wel reactieve empathie genoemd (Stephan & Finlay, 1999). Ming Lam et al (2011) voegen echter een derde dimensie toe, namelijk empathie als hebbende een gedragsmatig component waarbij verbale en non-verbale communicatie het begrip en de emotionele weerklank naar de ander toe aangeeft. Zij voegen al deze componenten samen in de definitie van empathie als zijnde ‘de capaciteit van een individu om het gedrag van anderen te begrijpen, hun gevoelens te ervaren en om dit begrip naar hen uit te drukken’ (p. 163).

Gezien de opzet van dit onderzoek is de keuze gemaakt om deze te richten op de cognitieve dimensie van empathie waarin iemand zichzelf actief kan verplaatsen in ‘de ander’ door persoonlijke en emotionele ervaringen van die ander in te beelden alsof het die van henzelf is. Daarnaast is tevens de keuze gemaakt om dit onderzoek te richten op het gedragsmatige component van empathie, zoals omschreven door Ming Lam et al (2011), dat refereert naar empathie als de mate waarin een individu zich bezighoudt met specifieke acties die in het voordeel zijn van de ander.

3.2. Is empathie te leren?

Verschillende onderzoeken hebben aangetoond dat empathie is aan te leren (Barak, 1990; Batson, 1991; Stephan & Finlay, 1999; Batson et al, 1997). Volgens Batson et al (1997) zijn er drie stadia waarin empathie zich kan ontwikkelen en waarbij houdingen naar de ‘ander’ uiteindelijk kunnen veranderen. In het eerste stadium moet de persoon zich in eerste instantie op het niveau van empathie zorgen maken over een persoon die aan het lijden is. In het tweede stadium, moet men zich zorgen maken over het welzijn van deze individu. In het derde en laatste stadium moeten deze zorgen om het welzijn van de persoon overslaan naar de gehele groep waar deze onderdeel van is. Dit leidt volgens Batson et al (1997) uiteindelijk tot meer positieve overtuigingen, gevoelens naar en zorgen over de gehele groep

(p.106). Onderzoek toont echter dat empathie zich verschillend ontwikkelt bij jongens en bij meisjes. In veel studies wordt gesuggereerd dat vrouwen een groter vermogen hebben tot empathie en om zich in andermans schoenen te verplaatsen dan mannen (Hoffman, 1977; Bakan, 1966). Mogelijke redenen die worden aangedragen zijn dat vrouwen meer in staat zijn zich dat wat de ander overkomt in te beelden en zich daarin te verplaatsen (Hoffman, 1977). Daarnaast ondersteunt empirische data dat meisjes meer gesocialiseerd en afgestemd zijn op andermans emoties dan jongens (Ulman, 1981). Daarentegen toont onderzoek dat jongens meer op een instrumentele manier reageren op een bepaalde situatie of kwestie (Hoffman, 1977). In plaats van dat de emotie de overhand krijgt, hebben zij eerder de neiging om alternatieve manieren van actie in overweging te nemen dan empathie te vertonen, kortom: jongens hebben eerder de neiging te reageren dan te voelen (Hoffman & Levine, 1976).

3.3. Empathie meten

In de academische wereld worden verschillende methodes gebruikt om empathie te meten. In studies naar de rol van empathie in inter-groep relaties wordt vaak aangenomen dat het lezen van informatie over de ervaringen van de ander, meer empathie creëert voor deze groep. Hierbij zijn vignettes een veelgebruikte methode (Stephan et al, 1999; Batson et al, 1997). Vignettes zijn kort geschreven verhalen waarbij het de bedoeling is een reactie uit te lokken in specifieke en concrete situaties (Barter & Renold, 1999). In deze situaties gaat het om mensen en hun gedrag waarop de deelnemers hun mening of commentaar kunnen geven (Hazel, 1995). Vignettes worden met name gebruikt in onderzoek waarbij het onderwerp gevoelig kan zijn voor de deelnemers, zoals in het geval van dit onderzoek. Antwoord geven op een hypothetische scenario wordt vaak als minder 'bedreigend' ervaren dan als men direct gevraagd wordt naar persoonlijke ervaringen of ideeën. Ook in dit onderzoek wordt empathie gemeten aan de hand van soortgelijke vignettes.

3.4. Debat & empathie

Er is weinig tot geen literatuur geschreven over het effect van debatteren op het ontwikkelen van empathie. In de enkele artikelen die te vinden zijn, zijn voor –en tegenstanders te ontdekken. Eén van deze voorstanders is Ruth Kennedy (2007). Volgens Kennedy (2007) stimuleert deelname aan debat, naast actieve betrokkenheid, een begrip van de inhoud en het bewegen van deelnemers om tegenstrijdige keuzes te kunnen evalueren, tevens mogelijkheden voor het ontwikkelen van empathie (p. 184). Schroeder et al (1983) suggereren daarnaast dat debatteren een manier is om leerlingen een positie te laten verdedigen waar ze op tegen zijn. Hierdoor moeten ze zich tijdelijk over hun eigen vooroordelen heen zetten. Budesheim et al (2000) beaamen dit door aan te geven dat het met name bij controversiële en gevoelige kwesties, zoals in het geval bij de pluriforme samenleving, van belang kan zijn om door middel van debat, 'a *consider-the-opposite*' strategie toe te passen, waarbij studenten een positie moeten verdedigen die tegengesteld is aan hun huidige mening. Zij schetsen dat het toepassen van deze strategie juist kan helpen bestaande vooroordelen bij leerlingen te bestrijden en de gang naar empathische gevoelens en handelingen te vergroten. Green en Klug (1990) hebben soortgelijke resultaten vertoond in een onderzoek onder sociologie studenten. Hieruit bleek dat de studenten die hun eigenlijke standpunt moesten verdedigen, hun perspectief niet veranderden. Terwijl studenten die in eerste instantie neutraal of tegen het standpunt waren en deze moesten verdedigen, vaak wel hun standpunt veranderde in de richting die ze in het debat moesten verdedigen. In relatie tot empathie voegt Berdine (1987) toe, dat door te leren over beide kanten van een gevoelig onderwerp, studenten meer open-minded zijn en zij zich beter kunnen verplaatsen in het perspectief of het standpunt van de ander.

Er zijn ook critici die het tegendeel beweren. Nancy Tumplosky (2004) is één van hen. Zij gaat in tegen de bewering dat men door te debatteren meer open staat voor andere

standpunten en perspectieven. Zij illustreert dat door te debatteren juist het dualisme gepromoot wordt, aangezien bij de meeste debatten maar twee perspectieven vertegenwoordigd worden, terwijl er misschien meerdere mogelijke oplossingen of perspectieven zijn die niet worden besproken. Daarnaast voedt het volgens haar een confronterende klassensfeer waar niet alle deelnemers aan het debat goed mee om kunnen gaan. Andere opposanten geven aan dat het deelnemen aan een debat enkel de bestaande ideeën en perspectieven van de deelnemers versterkt in plaats van dat het een objectieve analyse van een kwestie promoot.

Ondanks deze kritieken, is het desalniettemin interessant om te onderzoeken in hoeverre het debat binnen het vak maatschappijleer bijdraagt aan het ontplooiën van empathie onder leerlingen. Als daadwerkelijk blijkt dat debat bijdraagt aan de ontplooiing van empathie, dan heeft deze werkvorm een grote waarde voor het vak maatschappijleer. Samenvattend luidt de centrale hypothese van deze studie dan ook dat het debat als werkvorm bijdraagt aan het ontplooiën van een hogere mate van empathie bij leerlingen.

4.Data en methoden

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de methode van onderzoek. Allereerst wordt gekeken naar de context en de respondenten die hebben deelgenomen aan dit onderzoek. Daarna volgt het onderzoeksopzet waarin de gebruikte meetinstrumenten, de operationalisering van het onderzoek en de analyse van de data, worden besproken.

4.1.Context

Het onderzoek vindt plaats op het Minkema College in Woerden, een stad met ongeveer 50.000 inwoners in de provincie Utrecht. Van het aantal inwoners in Woerden is het overgrote deel (87%) van autochtone afkomst. Van de overige bewoners is 7% van niet-westerse afkomst, met name afkomstig uit Marokko en Suriname, en 6% van westerse allochtone afkomst.²

Het Minkema College is een openbare school voor havo en vwo. De school kent ongeveer 1400 leerlingen en kenmerkt zich door traditioneel, klassikaal onderwijs met tegelijkertijd een focus op vakoverstijgende projecten. De school is een havo/vwo-school met een regionale functie: dit schooljaar komt bijna 55% van de leerlingen uit Woerden. De overige kinderen komen uit de directe omgeving: Montfoort, Oudewater, Waarder, Nieuwerbrug, Linschoten, Harmelen, Kamerik, Noorden, Woerdense Verlaat, Zegveld, Bodegraven, Kockengen en Vleuten/De Meern.³

Het vak maatschappijleer wordt op het Minkema College in het vierde leerjaar van de havo en het vwo gegeven. Eén van de onderdelen is het domein de pluriforme samenleving. Deze wordt getoetst aan de hand van een praktische opdracht. Deze praktische opdracht bestaat uit het samenstellen van een debatmap en wordt afgesloten met een debat. De leerlingen kunnen tussen drie onderwerpen kiezen: arbeidsmarktbeleid, immigratiebeleid en islamitische scholen. Voor elk onderwerp is er een boekje voor de leerling waarin wat korte informatie staat over het onderwerp, de stelling en deelonderwerpen die ze moeten aanvallen of verdedigen en de eisen waaraan de map en het debat moeten voldoen. De leerlingen worden in groepjes van acht verdeeld, waarbij vier leerlingen de stelling aanvallen en de andere vier de stelling verdedigen. Dit gebeurt vanuit het innemen van een links of rechts perspectief op de stelling.

De debatmap wordt met zijn vieren gemaakt en het afsluitende debat wordt uiteindelijk door twee leerlingen gevoerd. Het debat bestaat uit vier rondes, waarin er twee tegen twee gedebatteerd wordt. De eerste ronde bestaat uit een opzetbeurt, waarbij beide partijen hun argumenten weergeven. Daarna volgt de verweerbeurt, en worden de argumenten van de tegenstanders weerlegd. Vervolgens is er een vrije beurt en word het debat afgesloten met een slotbeurt, waarbij zowel de voor- als tegenstanders hun eindconclusie geven.

4.2. Onderzoeksopzet

Om antwoord te krijgen op de hoofd -en deelvragen is in dit onderzoek gebruik gemaakt van kwantitatieve en kwalitatieve methoden van dataverzameling. Op twee momenten in het onderzoek is een enquête, in de vorm van vignetten, afgenomen. Daarnaast zijn semigestructureerde interviews met acht leerlingen gehouden en zijn gedeeltes van de debatmappen van de acht geselecteerde leerlingen gebruikt ter analyse.

² Binq Media (2013). *Wetenswaardigheden, cijfers en statistieken over de gemeente Woerden*. Verkregen 23-7-2015 van: <http://www.oozo.nl/cijfers/woerden>

³ Minkema College (2014). *Minkema College: Jaarverslag/Jaarrekening 2014*. Verkregen 23-7-2015 van: <http://minkema.nl/assets/pdf/Algemeen/Jaarverslag-Jaarekening-Minkema-College-2014.pdf>

4.2.1. Populatie

De populatie van dit onderzoek bestaat uit leerlingen van twee 4 havo-klassen van het Minkema College. In tabel 1 worden de karakteristieken van beide klassen weergegeven. Drieënveertig leerlingen uit de klassen 4HD en 4HE vormen de respondenten in dit onderzoek. Het aantal respondenten uit 4HD besloeg 21, waarvan 12 jongens en 9 vrouwen. Uit 4HE hebben 22 leerlingen meegedaan aan dit onderzoek, waarvan 12 jongens en 10 meisjes. Een aantal van drieënveertig respondenten is voldoende om statistische analyses mee uit te voeren (Gravetter & Wallnau, 2009).

Tabel 1. Karakteristieken van de populatie

Variabele	Geslacht		Totaal
	Jongen	Meisje	
Klas			
4HE	12	10	22
4HD	12	9	21
Totaal	24	19	43

4.2.2. Vignetten

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van vignetten, een veelgebruikte methode in onderzoek naar empathie (Batson et al, 1997; Stephan et al, 1999; Barter et al, 1999). De vignetten bestaan uit een zestal situaties waarbij de respondenten antwoord geven op drie vragen, waarvan twee gesloten en één open vraag (zie bijlage 8.1.). Door enig tijdgebrek heeft er geen voorcontrole op de betrouwbaarheid van de vragen plaatsgevonden. Ook is, gezien de gevoeligheid van sommige onderwerpen, gekozen om de leerlingen de vragen te laten beantwoorden vanuit de derde persoon. Echter kan dit mogelijk andere resultaten opleveren, dan als men zou antwoorden naar hoe diegene zelf denkt of zich zou gedragen in de specifieke situaties. Daarnaast is niet uit te sluiten dat de respondenten in sommige gevallen sociaal wenselijke antwoorden hebben gegeven. Deze factoren kunnen er toe leiden dat de resultaten van de vignetten niet honderd procent betrouwbaar zijn en met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd moeten worden.

De geschetste situaties, omschreven in de vignetten, hebben raakvlakken met het overkoepelende onderwerp van de praktische opdracht: de pluriforme samenleving. Onderwerpen die de revue passeren, zijn onder andere: discriminatie van allochtonen op de arbeidsmarkt, migratieproblematiek, botsende culturele waarden en normen tussen autochtonen en allochtonen en buitensluiting. In elke verhaallijn worden de leerlingen geconfronteerd met een situatie waarbij een persoon met een andere etnische achtergrond dan de Nederlandse op een bepaalde manier wordt behandeld door een persoon van autochtone komaf. De leerling wordt gevraagd te reageren vanuit de persoon met de autochtone achtergrond.

De gesloten vragen gaan in op de verschillende dimensies van empathie die in dit onderzoek worden gehanteerd, namelijk: je kunnen verplaatsen in een ander door dit te denken (vraag 1A), maar ook door er naar te handelen (vraag 2). Door enige tijdgebrek is gekozen om alleen de gesloten vragen mee te nemen in de kwantitatieve data-analyse.

4.2.3. Interviews

Van de totale sample zijn acht leerlingen (vier jongens en vier meisjes uit beide klassen) geselecteerd om deel te nemen aan het vervolg van het onderzoek. Deze zijn op basis van de resultaten uit de voormeting (T1) geselecteerd. Bij elke klas is gekeken naar welke

leerlingen het laagst scoorden op empathie (denken) en empathie (doen). Een hoge score op empathie (waarde>3) is in dit onderzoek geanalyseerd als hebbende voldoende of een hoge mate van empathie, terwijl een lage score (waarde<3) werd meegenomen als een onvoldoende of een lage mate van empathie.

Deze leerlingen zijn uiteindelijk in de debatgroepjes geplaatst waarvan het standpunt het meeste afweek van hun eigen standpunt. Deze *'consider-the opposite'* strategie is een effectieve methode in het bestrijden van vooroordelen en in een poging leerlingen te laten inleven in de ander (Budesheim et al, 2000; Berdine, 1987). In dit onderzoek was de positie van de leerlingen, die tegengesteld was aan hun eigen mening, in alle gevallen het linkse perspectief op de stelling.

Door middel van een semigestructureerde vragenlijst is getracht te onderzoeken in hoeverre het debat invloed heeft op het ontwikkelen van empathie. De interviews waren kort, niet langer dan 15 minuten. Deze zijn na de debatten afgenomen. Gezien de opzet van dit onderzoek is geprobeerd om alle acht respondenten te laten debatteren. Uiteindelijk hebben, door onvoorziene omstandigheden, maar vier (twee jongens en twee meisjes) leerlingen het debat gevoerd. De overige vier leerlingen hebben niet gedebatteerd. Deze resultaten zijn toch meegenomen in het onderzoek ter vergelijking met de leerlingen die wel hebben gedebatteerd.

Alle interviews zijn geanalyseerd door middel van een kwalitatieve analyse. Om de privacy van de deelnemers te beschermen, zijn de namen van de respondenten in het verslag gefingeerd. De analyse verliep als volgt. De resultaten zijn gethematiseerd op basis van de in dit onderzoek gehanteerde dimensies van empathie, namelijk het vermogen om je in te kunnen leven en de mate waarin je van standpunt bent veranderd over het onderwerp. De deelvragen, zoals vermeldt aan het eind van voorgaand theoretisch kader, waren de uitgangspunten voor de categorisatie. Per 'statement' of 'uiting' is van de geïnterviewde bepaald binnen welke categorie deze uitspraak te plaatsen was.

4.2.4. Debatmappen

Ter voorbereiding op het debat hebben de verschillende groepjes debatmappen samengesteld. De debatmap bestaat uit bronnen die de leerlingen ten gunste van de stelling en deelvragen verzameld hebben. De inhoud dient ingedeeld te zijn aan de hand van drie tabbladen, die elk staan voor een deelvraag. Elk tabblad moet voorzien zijn van bronnen die zichtbaar geanalyseerd zijn. Daarnaast dient er een overzicht gegeven te worden van het standpunt over de 3 deelvragen onderbouwd door argumenten en moeten de leerlingen een lijst van tegenargumenten geven. Tot slot hebben moeten de leerlingen een korte reflectie schrijven waarbij ze ingaan op hun persoonlijke visie op de samenwerking met de overige groepsgenoten en de onderzoeksresultaten. Met name dit laatste is belangrijk voor dit onderzoek. Dit reflectieonderdeel (zie bijlage 8.2.) is in dit onderzoek meegenomen en geanalyseerd. De namen zijn, net als bij de transcripties van de interviews, gefingeerd. Ook de analyse is op dezelfde manier verlopen als bij de interviews.

4.3. Operationalisering

4.3.1. Empathie variabele

De variabele die in dit onderzoek centraal staat is 'empathie'. Deze wordt gemeten aan de hand van een twaalfstal vragen welke te zien zijn in tabel 2. Deze vragen zijn van toepassing op de zestal vignetten. Zoals eerder aangegeven, wordt 'empathie' in het onderzoek onderverdeeld naar empathie door je in te kunnen inleven in de ander door dit te denken en empathie door hier naar te handelen. In dit onderzoek zijn deze variabelen omgedoopt tot de

variabelen: empathie (denken) en empathie (doen). Tezamen vormen deze de variabele 'empathie'.

De items bij de variabele empathie (denken) worden gescoord op een 5-punts Likertschaal die loopt van 1. Helemaal mee eens 2. Mee eens 3. Gedeeltelijk eens/oneens 4. Oneens 5. Helemaal mee oneens. Om de betrouwbaarheid van de schaal te meten heeft een betrouwbaarheidstest plaatsgevonden. Uit de betrouwbaarheidstest blijkt dat in de T1-meting de schaal om 'empathie (denken)' te meten, intern consistent is met een Cronbach's $\alpha = .720$. Dit betekent dat er statistische analyses uitgevoerd kunnen worden met de data. In de T2-meting blijkt deze schaal echter minder intern consistent met een Cronbach's $\alpha = .633$. Een mogelijke reden voor deze uitkomst, is dat er geen bestaande enquête is gebruikt, maar dat er gebruik is gemaakt van zelfbedachte vignetten. Een risico en een onfortuinlijk gevolg hiervan is dat de uitkomsten minder betrouwbaar blijken te zijn dan gehoopt. Hoewel Nunnally (1978) aangeeft dat .7 een acceptabele betrouwbaarheidscoëfficiënt is, worden in de literatuur soms lagere grenzen gebruikt. Een $\alpha < .7$ is omstreden, maar niet ongebruikelijk in statistische analyses (Gliem & Gliem, 2003). Daarom is de keuze gemaakt om deze schaal toch mee te nemen in het onderzoek.

De items van de variabele empathie (doen) worden eveneens gescoord op een 5-punts Likertschaal die loopt van 1. Helemaal hetzelfde 2. Vrijwel hetzelfde, namelijk.... 3. Gedeeltelijk hetzelfde/anders, namelijk... 4. Grotendeels anders, namelijk 5. Heel anders, namelijk.... Uit de gevoerde betrouwbaarheidstest blijkt de schaal in de T1-meting intern consistent te zijn met een Cronbach's $\alpha = .705$. Ook met deze schaal kunnen dus statistische analyses uitgevoerd. Als men echter naar de de T2-meting kijkt, blijkt deze schaal, net als bij de variabele empathie(denken), minder intern consistent te zijn met een Cronbach's $\alpha = .666$. Ondanks deze lage betrouwbaarheid is, net als bij de variabele empathie (denken), gekozen om deze schaal mee te nemen in het onderzoek.

Als men naar de hoofdvariabele 'empathie' kijkt, waarbij de dimensies denken en doen zijn samengenomen, blijkt deze schaal zowel in de T1-meting als in de T2-meting intern consistent te zijn met een Cronbach's $\alpha = .826$ en een Cronbach's $\alpha = .814$ in de nameting. Ook met deze schaal kunnen in dit onderzoek statistische analyses uitgevoerd worden.

Tabel 2. Vragen bij empathie variabele

<i>Empathie (denken)</i>	<i>Empathie(doen)</i>
1. Wat vind je van de reactie van Jan?	1. Hoe zou jij hebben gereageerd als jij Jan was geweest?
2. Wat vind je van de reactie van Piet?	2. Hoe zou jij hebben gereageerd als jij Piet was geweest?
3. Wat vind je van de reactie van Bram?	3. Hoe zou jij hebben gereageerd als jij Bram was geweest?
4. Wat vind je van de reactie van Janneke?	4. Hoe zou jij hebben gereageerd als jij Meltem was geweest?
5. Wat vind je van de reactie van Willem?	5. Hoe zou jij hebben gereageerd als jij Willem was geweest?
6. Wat vind je van de reactie van Peter-Paul?	6. Hoe zou jij hebben gereageerd als jij Peter-paul was geweest?

Bij de variabele empathie (doen) hebben de leerlingen bij antwoordopties 2 t/m 5 van de Likert-schaal tevens de mogelijkheid gekregen om op te schrijven hoe ze 'anders' zouden hebben gereageerd op de specifieke situaties. Door tijdgebrek is ervoor gekozen om de resultaten van deze antwoorden achterwege te laten. Ook is bij de schaal empathie (doen) situatie 4 van de vignetten niet meegenomen. De reden hiervoor is dat in de overige vignetten de personage van waaruit gevraagd wordt te antwoorden, bij vraag 1 en 2 hetzelfde is. Bij situatie 4 is dit niet het geval en heeft het tot gevolg dat vraag 2 de mate van empathie anders meet dan bij de overige situaties.

Tot slot hebben enkele leerlingen bij zeven vragen geen antwoord gegeven. In deze situaties zijn de 'missing values' vervangen door het gemiddelde antwoord op de vraag. Dit

is een gebruikelijke methode in kwantitatief onderzoek in het omgaan met de missende waarden in een dataset (Downey & King, 1998).

4.4. Methode

Aan de hand van een 'paired sample T-test' kan in kaart worden gebracht wat het effect is van het debat op het niveau van empathie van leerlingen. Dit wil zeggen dat empathie in de T1 meting vergeleken wordt met empathie in de T2 meting. Naast de T-test wordt aandacht besteed aan de uitkomsten van de debatmappen en de interviews.

5. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek besproken. Allereerst wordt ingezoomd op de kwantitatieve resultaten, waarbij de beschrijvende statistieken van de variabelen worden behandeld. Daarna wordt de analyse van de kwantitatieve resultaten besproken. Tot slot wordt ingegaan op de kwalitatieve resultaten van dit onderzoek.

5.1. Beschrijvende statistieken

In tabel 3, 4 en 5 zijn van de variabelen empathie (denken), empathie (doen) en van de gehele schaal empathie: de gemiddelde, standaard deviatie, minimum en maximum, af te lezen. De beschrijvende statistieken van deze variabelen worden in deze paragraaf behandeld.

Volgens tabel 3 blijken de gemiddelde scores in de voor –en de nameting van de variabele empathie (denken) niet extreem uit elkaar te liggen. Grotere verschillen komen naar voren als men kijkt naar de variabele geslacht. Uit de tabel is af te lezen dat de jongens ($M=3.21$) in de T1-meting gemiddeld genomen lager scoren op empathie (denken) dan de meisjes ($M=3.67$). In de T2-meting blijkt dit niet anders te zijn en hebben de jongens ($M=3.15$) gemiddeld zelfs een lagere score. Terwijl de meisjes ($M=3.76$) gemiddeld genomen zijn toegenomen op de mate van empathie (denken).

Als men de twee klassen met elkaar vergelijkt, is uit de tabel af te lezen dat klas 4HE ($M=3.50$) in de T1-meting gemiddeld genomen hoger scoort op empathie (denken) dan 4HD ($M=3.33$). In de T2-meting blijkt deze score voor beide klassen toegenomen. Echter heeft 4HE ($M=3.51$) gemiddeld nog steeds een hogere score op de mate van empathie (denken) dan 4HD ($M=3.33$).

Tabel 3. Beschrijvende statistieken van de schaal empathie (denken) ($N=43$) naar klas 4HE ($n=22$), 4HD ($n=21$) en geslacht jongen ($n=24$) en meisje ($n=19$)

Variabele	Gemiddelde	St. dev.	Minimum	Maximum
Empathie denken T1	3.41	.65	1.67	4.67
Jongen	3.21	.70	2.33	4.67
Meisje	3.67	.49	1.67	4.67
4HE	3.50	.53	2.33	4.67
4HD	3.33	.76	1.67	4.67
Empathie denken T2	3.42	.64	1.67	5.00
Jongen	3.15	.59	1.67	4.17
Meisje	3.76	.53	2.83	5.00
4HE	3.51	.42	2.83	4.50
4HD	3.33	.81	1.67	5.00

Uit tabel 4 is af te lezen dat de gemiddelde score van de variabele empathie (doen) in de T1-meting (M= 3.16) verder uit elkaar ligt met die in de T2-meting (M=3.55), dan bij de variabele empathie (denken). Gemiddeld genomen scoren de respondenten in de T2-meting hoger op empathie (doen) dan bij de variabele empathie (denken).

Als men bij de variabele empathie (doen) inzoomt op de variabele geslacht, dan hebben de jongens (M=3.02) in de T1-meting, net als bij empathie (denken), gemiddeld genomen een lagere score dan de meisjes (M=3.33). In de T2-meting blijkt dit niet anders te zijn. Hoewel de score van de jongens (M=3.31) in vergelijking tot die van de voormeting is toegenomen, is deze voor de meisjes (M=3.84) nog steeds hoger.

Als beide klassen met elkaar worden vergeleken, dan heeft klas 4HE (M=3.53) in de T1-meting een gemiddeld hogere score dan 4HD (2.76). In de T2-meting komen beide klassen dicht bij elkaar te liggen. Hoewel de leerlingen van 4HE (M=3.57) gemiddeld genomen nog steeds hoger scoren op de variabele empathie (doen) dan 4HD (M=3.52).

Tabel 4. Beschrijvende statistieken van de schaal empathie (doen) (N=43) naar klas 4HE (n=22), 4HD (n=21) en geslacht jongen (n=24) en meisje (n=19)

Variabele	Gemiddelde	St. dev.	Minimum	Maximum
Empathie doen T1	3.16	.67	2.00	4.80
Jongen	3.02	.71	2.00	4.20
Meisje	3.33	.60	2.40	4.20
4HE	3.53	.53	2.60	4.20
4HD	2.76	.58	2.00	3.80
Empathie doen T2	3.55	.73	2.00	4.80
Jongen	3.31	.67	2.40	4.80
Meisje	3.84	.72	2.00	4.40
4HE	3.57	.69	2.20	4.60
4HD	3.52	.79	2.00	4.80

Als men naar de variabele empathie in tabel 5 kijkt, waarbij de beide dimensies (denken en doen) zijn samengenomen, dan is de gemiddelde score op empathie in de T2-meting (M=3.50) toegenomen in vergelijking tot die in de T1-meting (M=3.31).

Ook scoren de meisjes (M=3.52) bij deze variabele gemiddelde hoger in de T1-meting dan de jongens (M=3.14). In de nameting is dit niet anders. Hoewel de mate van empathie in de T2-meting in beide gevallen is toegenomen, vertonen de meisjes (M=3.80) een grotere vooruitgang op de mate van empathie dan de jongens (M=3.27).

Net als bij de andere variabelen scoren de leerlingen van klas 4HE (M=3.51) in de T1-meting, gemiddeld genomen hoger op de variabele empathie dan klas 4HD (M=3.09). In de T2-meting schuiven deze klassen dicht naar elkaar toe en laat klas 4HD (M=3.47) een groter verschil zien met de T1-meting dan klas 4HE (M=3.54). Echter scoren de leerlingen van 4HE gemiddeld nog steeds hoger op empathie dan 4HD.

Tabel 5. Beschrijvende statistieken van de schaal empathie (N=43) naar klas 4HE (n=22), 4HD (n=21) en geslacht jongen (n=24) en meisje (n=19)

Variabele	Gemiddelde	St. dev.	Minimum	Maximum
Empathie T1	3.31	.60	1.82	4.45
Jongen	3.14	.65	1.82	4.45
Meisje	3.52	.65	2.64	4.27
4HE	3.51	.50	2.64	4.45
4HD	3.09	.63	1.82	4.27
Empathie T2	3.50	.63	1.82	4.91
Jongen	3.27	.57	1.82	4.27
Meisje	3.80	.59	2.64	4.91
4HE	3.54	.51	2.55	4.45
4HD	3.47	.75	1.82	4.91

5.2. Analyse gesloten vragen

Om de mate van empathie vóór en na het debat met elkaar te kunnen vergelijken, is een paired sample T-test uitgevoerd. In dit onderdeel worden de resultaten van deze analyse besproken.

Het gemiddelde van de variabele empathie (denken) in de T1-meting ($M=3.41$, $SD=0.65$) is vergeleken met het gemiddelde in de T2-meting ($M=3.42$, $SD=.64$). Een paired sample T-test is uitgevoerd om te bepalen of het verschil significant is en dat met 95% vastgesteld kan worden dat dit verschil bestaat. Dit is het geval met een sig 2-tailed waarde van 0.05 of lager. Uit de resultaten blijkt dat de p-waarde van empathie (denken) met .88 te hoog is om een significant verschil vast te stellen. Er kan dus niet geconcludeerd worden dat het debat heeft bijgedragen aan een gemiddeld hoger niveau op de variabele empathie (denken).

Andere conclusies kunnen worden getrokken als men naar de variabele empathie (doen) kijkt, met een gemiddelde in de T1-meting ($M=3.16$, $SD=0.67$) en T2-meting ($M=3.55$, $SD=.73$). Uit de bevindingen van de paired sample T-test blijkt deze variabele een p-waarde .000 te hebben. Aan de hand van deze gegevens kan worden gezegd dat er een significant verschil bestaat tussen de gemiddelde scores op empathie (doen) vóór en na het debat. Hiermee kan, in tegenstelling tot de variabele empathie (denken), wel worden geconcludeerd dat het debat heeft bijgedragen aan een gemiddeld hoger niveau op de variabele empathie (doen).

Hetzelfde resultaat laat een paired sample T-test zien bij de variabele empathie met in de T1-meting ($M=3.31$, $SD=.60$) en in de T2-meting ($M=3.50$, $SD=.63$). Net als bij de variabele empathie (doen) is de sig-waarde met $p=0.006$ lager dan 0.05. Het verschil tussen het gemiddelde vóór en na het debat is dus significant. Ook bij deze variabele kan worden vastgesteld dat het debat heeft bijgedragen aan een gemiddeld hogere score in de nameting.

5.3. Kwalitatieve resultaten

In dit onderdeel worden de kwalitatieve resultaten van het onderzoek besproken. Deze resultaten dienen gelezen te worden als ondersteuning van de kwantitatieve resultaten. Allereerst wordt in deze paragraaf ingegaan op de demografische variabelen. Daarna wordt ingezoomd op de resultaten van de interviews. Hierbij wordt gekeken naar drie factoren: verandering van standpunt, inlevingsvermogen en de reden(en) die leerlingen aangeven met betrekking tot hun vermogen om zich te kunnen inleven. Tot slot worden de resultaten uit de analyse van de reflectieonderdelen van de debatmappen meegenomen in de verslaglegging.

5.3.1. Demografische variabelen

Van de acht leerlingen die hebben deelgenomen aan de interviews, zijn vier jongens en vier meisjes. Uit elke klas twee jongens en twee meisjes. De leeftijd van de leerlingen ligt tussen de 15 en 17 jaar. Van deze leerlingen hebben vier deelgenomen aan het debat. De overige vier leerlingen hebben niet gedebatteerd.

Als men inzoomt op de drie onderwerpen waaruit de leerlingen mochten kiezen, hebben vier van de acht leerlingen zich verdiept in het onderwerp 'arbeidsmarkt'. Zij moesten de stelling over dit onderwerp in het debat verdedigen. Twee van de acht leerlingen hebben gekeken naar het onderwerp 'Islamitische scholen'. In het debat moesten zij de stelling over dit onderwerp aanvallen. De overige twee leerlingen hebben zich verdiept in het onderwerp 'immigratiebeleid' en hebben de stelling in het debat tevens aangevallen.

5.3.2. Resultaten interviews

5.3.2.1 Verandering van standpunt

Een graadmeter voor het meten van empathie in de kwalitatieve analyse is: het veranderen van standpunt over het onderwerp van debat. Vier van de acht leerlingen hebben aangegeven door de debatmap en het debat van standpunt over het onderwerp te zijn veranderd. Van deze leerlingen zeggen drie dat ze volledig zijn veranderd van standpunt. Zij zijn naar eigen zeggen meer volgens een 'linkse visie', het perspectief op het onderwerp dat zij in het debat moesten verdedigen, naar het onderwerp gaan kijken. Terwijl ze van tevoren, volgens henzelf, meer een rechtse visie op het onderwerp hadden. Opvallend is dat de respondenten die dit hebben aangegeven allemaal meisjes zijn. Zie onderstaande quote van één van hen.

*“Ja, van meer rechts naar meer links. Ik dacht eerst dat Islamitische scholen niet goed waren en niet nodig waren, maar nu zie ik wel in dat het voor die kinderen fijn is om hun eigen school te hebben en dat het voor de rest van de mensen, die niet naar een Islamitische school gaan, niet veel zou moeten uitmaken dat er Islamitische scholen zijn.”
(Bijlage 8.3)*

Eén van leerling heeft aangegeven 'een beetje' van standpunt te zijn veranderd. Hoewel hij naar eigen zeggen nog steeds meer aanhanger is van de rechtse dan de linkse visie op het onderwerp.

Tot slot hebben vier van de acht leerlingen, waarvan drie jongens en één meisje, aangegeven dat hun standpunt onveranderd is gebleven. Zij hebben naar eigen zeggen nog steeds een rechtse visie op het onderwerp, zoals zij dat ook vóór het debat hadden. Eén van de jongens wijkt echter af van deze groep. Hij geeft aan dat zijn standpunt voor de debatmap en het debat hetzelfde was als het standpunt dat hij met zijn groepje moest verdedigen. Zijn standpunt is na het debat dus precies hetzelfde gebleven als daarvoor, namelijk: een linkse visie op het onderwerp.

5.3.2.2. Inlevingsvermogen

Het vermogen om je in te kunnen leven is een andere indicator van empathie die in de kwalitatieve analyse is gehanteerd. Hierop inzoomend, geven twee van de acht leerlingen aan dat zij zich gedeeltelijk hebben kunnen inleven. Twee leerlingen geven aan dat zij zich volledig hebben kunnen inleven in het standpunt dat zij moesten verdedigen. Hieronder een

voorbeeld van een uitspraak van één van deze leerlingen, waarbij zij het onderwerp van het debat koppelt aan haar eigen leven en geloof.

“Dat als ik zo zijn, dat ik het ook fijn zou vinden om te hebben, dus ik ben ook katholiek en mijn moeder heeft gezegd dat ik zelf moet weten of ik er iets mee doe. En ik heb op een openbare basisschool gezeten, maar ik heb wel dingen van huis uit meegekregen. En ik denk dat dat soort dingen belangrijk zijn.” (Bijlage 8.5)

Opvallend is dat de leerlingen die zeggen dat zij zich volledig hebben kunnen inleven, tevens diegenen zijn die hebben deelgenomen aan het debat. Ook zijn het de deelnemers die hebben aangegeven dat zij door de debatmap en het debat van standpunt zijn veranderd. Van de twee leerlingen die hebben aangegeven zich ‘gedeeltelijk’ te hebben kunnen inleven, heeft één wel gedebatteerd en de ander niet.

Tot slot geven drie van de acht leerlingen aan dat zij zich door de praktische opdracht en het debat helemaal niet hebben kunnen inleven. Een reden hiervoor is dat het standpunt dat zij moesten verdedigen volgens hen te veel afweek van hun eigen standpunt, waardoor zij het moeilijk vonden om zich te kunnen verplaatsen. Hierbij moet vermeldt worden dat zij niet hebben deelgenomen aan het debat. Eén van deze jongens gaf daarnaast ook aan dat hij zich niet zo goed kan inleven in allochtonen, met name Marokkanen, omdat hij zich slecht een beeld bij hen kan vormen, omdat hij in het dagelijks leven te weinig met hen in aanraking komt.

5.3.2.3. Reden voor inlevingsvermogen

Opmerkelijk is dat uit de interviews naar voren is gekomen dat het debat niet de belangrijkste factor is geweest in het vermogen van de leerlingen om zich in te kunnen leven in het onderwerp. Een belangrijke rol is volgens hen toe te schrijven aan de debatvoorbereidingen en het samenstellen van de debatmap. Met name het lezen van persoonlijke verhalen van mensen die direct met het onderwerp te maken hebben en het analyseren van de bronnen op bruikbare argumenten en tegenargumenten, hebben volgens hun hieraan bijgedragen. Eén van de leerlingen benadrukt met name dit laatste. Zij geeft aan dat door zich te verdiepen in de tegenargumenten, zij uiteindelijk voor zichzelf kon bepalen waarom deze volgens haar niet klopten.

Voorals die debatmap maken en de bronnen opzoeken hoe linkse mensen er naar kijken, maar ook hoe rechtse mensen er naar kijken van waarom links vindt dat het niet zo is en waarom rechts denkt dat de linkse visie niet klopt, omdat je weet wat andere mensen er van vinden en dan kan je zelf er bij verzinnen waarom je denkt dat dat niet zo is. (Bijlage 8.2.)

Uit de analyse van de debatmappen komt hetzelfde beeld van het belang van de debatmap, in het ontplooiën van een zekere mate van empathie bij de leerlingen, naar voren.

“Door het maken van dit verslag ben ik eigenlijk voor Islamitische scholen geworden. Ik vind het nu eigenlijk zelf raar als je tegen bent. Ja, er wordt geld gestolen en ja het zijn niet de beste scholen die er zijn, maar net als een winkel, moet je er eerst kapitaal in stoppen en daarna kan je pas winst maken. Met scholen is dit hetzelfde, je moet eerst zorgen dat het bestuur goed is en de lesmethodes en dat kost geld, maar als dit goed is en een tijdje loopt, hoeft dat minder en kan je er misschien zelfs winst uit halen. Ik ben ook blij dat ik toch dit onderwerp heb gekregen aanzien ik er veel van heb geleerd en zelf een ander standpunt door heb ingenomen.” (Bijlage 8.2.)

6. Conclusie & discussie

Binnen het vak maatschappijleer wordt het domein de pluriforme samenleving door docenten en leerlingen als een vrij lastig onderwerp ervaren. Het is tevens een onderwerp waarbij docenten graag willen dat leerlingen een bepaalde mate van empathie vertonen. Onderzoek heeft aangetoond dat empathie voordelige effecten heeft op de houding en gedrag van mensen, terwijl een gebrek aan empathie een groot aantal negatieve effecten kan hebben op een persoon. Het nationaal expertisecentrum SLO suggereert dat het debat bijdraagt aan het ontwikkelen van empathie. Verschillende academici beamen hetzelfde en rapporteren dat debatteren studenten stimuleert gevoelige kwesties van beide kanten te bekijken en zich hierdoor beter kunnen verplaatsen in het perspectief of standpunt van de ander.

Dit onderzoek doet een poging te ontdekken in hoeverre debatteren een rol speelt in het ontplooiën van empathie onder leerlingen. De centrale hoofdvraag luidt dan ook: *In hoeverre heeft, binnen het vak maatschappijleer, het debat invloed op het ontwikkelen van empathie bij leerlingen?* De hypothese stelt dat door te debatteren, leerlingen een hogere mate van empathie ontwikkelen.

In dit onderzoek is onderscheid gemaakt in verschillende dimensies van empathie, namelijk: de mate van empathie waarbij de persoon zich kan inleven door te denken en de dimensie dat meer naar het gedragsmatige component van empathie kijkt. Tezamen vormen zij in dit onderzoek de variabele empathie. Empathie is getracht te meten met behulp van een zelfbedachte enquête bestaande uit zes vignettes, interviews en een analyse van het reflectieonderdeel van de debatmappen.

De bevindingen in dit onderzoek tonen dat op de verschillende dimensies van empathie een gemiddeld hogere score te meten is na het debat dan ervoor. Op alle dimensies van empathie scoren de meisjes gemiddeld hoger dan de jongens. Bij de variabele empathie (denken) scoren de jongens na het debat gemiddeld genomen zelfs lager. Verklaringen hiervoor worden in dit onderzoek echter niet gegeven. De literatuur suggereert dat vrouwen beter in staat zijn dat wat de ander is overkomen in te beelden alsof dat hun zou zijn overkomen (Hoffman, 1977). De kwalitatieve resultaten uit dit onderzoek lijken deze theorie te ondersteunen. Alle leerlingen die hebben aangegeven zich volledig te kunnen inleven in het perspectief op het onderwerp, dat in eerste instantie tegen hun eigen mening inging, zijn meisjes.

Dan rest de vraag: zijn deze conclusies toe te schrijven aan het debat? Uit de bevindingen blijken bij de variabele empathie (doen) en de variabele empathie, waarbij de beide dimensies zijn meegenomen, het debat een significant verschil uit te maken. Deze resultaten zijn in lijn met bevindingen van Kennedy (2007); Schroeder et al (1983); Berdine (1987) die suggereren dat debatteren een belangrijk instrument is in het bevorderen van de mate van empathie. Echter moeten de conclusies uit dit onderzoek met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden. Deze zijn aan de hand van een schriftelijke enquête getrokken, terwijl men zich kan afvragen of de leerlingen ook daadwerkelijk zo zouden handelen. Ook is te betwijfelen of deze resultaten volledig toe te schrijven zijn aan het debat. De kwalitatieve bevindingen verschaffen hierover wat meer helderheid. Uit deze resultaten is namelijk naar voren gekomen dat het debat niet de belangrijkste factor is geweest in het vermogen van leerlingen om zich in te kunnen leven. Het samenstellen van de debatmap wordt door de leerlingen als belangrijkste middel aangegeven. Dit lijkt de theorie van Batson et al (1997) echter te ondersteunen. Het debat, een momentopname, blijkt niet alleen van invloed te zijn op het ontwikkelen van een hogere mate van empathie. Het voorbereidingsproces, waarbij de leerlingen zich langdurig moesten verdiepen in een kwestie, blijkt een belangrijke rol hierin te hebben gespeeld. Hoewel het wel opvallend is dat de leerlingen die tijdens de

interviews hebben aangegeven dat zij zich volledig hebben kunnen inleven, tevens degenen zijn geweest die hebben deelgenomen aan het debat.

Voor het onderwijs en het vak maatschappijleer, in relatie tot het domein 'de pluriforme samenleving, is door dit onderzoek waardevol gebleken ruimte te creëren voor projecten waarbij leerlingen zich langdurig moeten verdiepen in een gevoelige kwestie vanuit een standpunt dat niet hun huidige mening is. Het debat, zoals het is opgezet op het Minkema College, heeft er uiteindelijk aan bijgedragen dat leerlingen zich uitgedaagd voelden informatie, argumenten en verhalen te verzamelen die enigszins hebben geholpen hun preconcepties over 'de ander' en hun eigen perspectief bij te stellen ten gunste van die ander.

Vervolgonderzoek

Zoals eerder aangegeven zijn in deze studie verschillen gevonden tussen jongens en meisjes in de mate van inlevingsvermogen. Onderzoek heeft aangetoond dat empathie zich verschillend ontwikkelt bij jongens en meisjes (Hoffman & Levine, 1976; Hoffman, 1977; Bakan, 1966). Er worden echter geen verklaringen in dit onderzoek gepresenteerd voor dit verschil. Ook worden er geen suggesties gedaan voor de wijze waarop het debat opgezet en vormgegeven kan worden om een hogere mate van empathie bij jongens te kunnen bereiken. Om deze reden zou het interessant zijn om verder onderzoek te doen om zo meer inzicht te verwerven over de factoren die in het onderwijs en in het debat kunnen bijdragen aan het vergroten van empathie onder meisjes én jongens.

6.2. Discussie

Hoewel de kwantitatieve bevindingen een ander verhaal laten zien, is het in dit onderzoek lastig om harde uitspraken te doen over het effect van debatteren in het ontplooiën van een hogere mate van empathie bij leerlingen. Ook omdat het enkele beperkingen kent die vermeldt dienen te worden. Ten eerste zijn er een aantal methode-factoren die van invloed zijn geweest op de uitkomsten. De variabelen zijn in dit onderzoek gemeten middels een zelfbedacht enquête, bestaande uit een zestal vignetten. Door tijdgebrek zijn de vragen bij de vignetten vooraf niet getest op betrouwbaarheid. Bij twee van de variabelen is in de nameting gebleken dat de gebruikte schaal niet betrouwbaar genoeg is om harde statistische uitspraken te doen. De conclusies getrokken uit deze resultaten moeten dus met enige voorzichtigheid worden gelezen. Voor toekomstig onderzoek is het dus raadzaam om soortgelijke enquêtes van te voren te toetsen.

Daarnaast zijn de enquêtes afgenomen vooraf aan het samenstellen van de debatmap en in de weken dat de debatten hebben plaatsgevonden. In de periode voor de debatten hebben de leerlingen enkele weken besteed aan de voorbereidingen. Dit heeft de kwantitatieve resultaten in de nameting kunnen beïnvloeden. Een mogelijke reden dat er wel een significant effect van het debat is aangetroffen op de mate van empathie, is dat leerlingen zich door middel van het samenstellen van de debatmap langdurig moesten verdiepen in het onderwerp vanuit hun standpunt. De kwalitatieve resultaten lijken deze assumptie enigszins te ondersteunen. Het zou dus zo kunnen zijn dat de resultaten anders waren geweest als de leerlingen niet de intensieve voorbereidingstijd hadden gehad.

Tot slot is een limitatie binnen het onderzoek dat in de interviews geen onderscheid is gemaakt in de dimensies empathie (denken) en empathie (doen), zoals wel bij de kwantitatieve resultaten. Om een verschil in empathie vast te stellen, is aan de leerlingen gevraagd of zij zich hebben kunnen inleven in het onderwerp en of dat zij van standpunt zijn veranderd. Het interview en de vignetten meten dus niet dezelfde dimensies van empathie. Tevens zijn conclusies aan de hand van de interviews getrokken uit een kleine groep

respondenten, waarvan vier uiteindelijk niet hebben gedebatteerd. De hierboven genoemde beperkingen hebben implicaties voor de resultaten. Harde uitspraken over het effect van het debat op empathie zijn hierdoor niet te maken. Echter hebben deze bevindingen wel inzichten gegeven over de rol van het debat in het bevorderen van empathie onder leerlingen. Hieruit is gebleken dat het debat niet de belangrijkste factor is geweest in het stimuleren van een hogere mate van empathie bij leerlingen.

Kortom, een combinatie van kwantitatief en kwalitatief onderzoek levert een beter en meer compleet beeld op naar de rol van het debat in het bevorderen van empathie in het onderwijs, dan alleen een kwantitatief of een kwalitatief onderzoek.

7. Literatuurlijst

- Barter, C., & Renold, E. (1999). The use of vignettes in qualitative research. *Social Research Update*, 25(9), 1-6.
- Batson, C. D., Polycarpou, M. P., Harmon-Jones, E., Imhoff, H. J., Mitchener, E. C., Bednar, L. L., et al. (1997). Empathy and attitudes: Can feeling for a member of a stigmatized group improve feelings toward the group? *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(1), 105.
- Batson, C. D., & Shaw, L. L. (1991). Evidence for altruism: Toward a pluralism of prosocial motives. *Psychological Inquiry*, 2(2), 107-122.
- Berdine, R. (1987). Increasing student involvement in the learning process through debate on controversial topics. *Journal of Marketing Education*, 9(3), 6-8.
- Binq Media (2013). *Wetenswaardigheden, cijfers en statistieken over de gemeente Woerden*. Verkregen 23-7-2015 van: <http://www.oozo.nl/cijfers/woerden>
- Buchheimer, A. (1963). The development of ideas about empathy. *Journal of Counseling Psychology*, 10(1), 61.
- Budesheim, T. L., & Lundquist, A. R. (1999). Consider the opposite: Opening minds through in-class debates on course-related controversies. *Teaching of Psychology*, 26(2), 106-110.
- Davis, M. H. (1994). *Empathy: A social psychological approach*. Westview Press.
- Eisenberg, N., Eggum, N. D., & Di Giunta, L. (2010). Empathy-related responding: Associations with prosocial behavior, aggression, and intergroup relations. *Social Issues and Policy Review*, 4(1), 143-180.
- Gerdes, K. E., Segal, E. A., & Lietz, C. A. (2010). Conceptualising and measuring empathy. *British Journal of Social Work*, 40(7), 2326-2343.
- Gliem, J. A., & Gliem, R. R. (2003). Calculating, interpreting, and reporting Cronbach's alpha reliability coefficient for Likert-type scales. Midwest Research-to-Practice Conference in Adult, Continuing, and Community Education.
- Goldie, P. (1999). How we think of others' emotions. *Mind & Language*, 14(4), 394-423.
- Gravetter, F., & Wallnau, L. (2009). Introduction to hypothesis testing. *Statistics for the Behavioral Sciences*, , 229-279.
- Green III, C. S., & Klug, H. G. (1990). Teaching critical thinking and writing through debates: An experimental evaluation. *Teaching Sociology*, , 462-471.
- Greif, E., Alvarez, M., & Ulman, K. (1981). Recognizing emotions in other people: Sex differences in socialization. Paper presented at the *Poster Presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development, Boston, MA*,
- Hazel, N. (1995) Elicitation Techniques with Young People, *Social Research Update*, Issue 12, Department of Sociology, University of Surrey, <http://www.soc.surrey.ac.uk/sru/SRU12.html>.

- Hoffman, M. L. (1977). Sex differences in empathy and related behaviors. *Psychological bulletin*, 84(4), 712.
- Hoffman, M. L. (2008). Empathy and prosocial behavior. *Handbook of Emotions*, 3, 440-455.
- Hoffman, M. L., & Levine, L. E. (1976). Early sex differences in empathy. *Developmental Psychology*, 12(6), 557.
- Hughes, G., Hogue, T., Hollin, C., & Champion, H. (1997). First-stage evaluation of a treatment programme for personality disordered offenders. *Journal of Forensic Psychiatry*, 8(3), 515-527.
- Kennedy, R. R. (2009). The power of in-class debates. *Active Learning in Higher Education*, 10(3), 225-236.
- Lam, T. C. M., Kolomitro, K., & Alamparambil, F. C. (2011). Empathy training: Methods, evaluation practices, and validity. *Journal of MultiDisciplinary Evaluation*, 7(16), 162-200.
- Lennon, R., Eisenberg, N., Eisenberg, N., & Strayer, J. (1987). Gender and age differences in empathy and sympathy. *Empathy and its Development*, , 195-217.
- Minkema College (2014). *Minkema College: Jaarverslag/Jaarrekening 2014*. Verkregen 23-7-2015 van: <http://minkema.nl/assets/pdf/Algemeen/Jaarverslag-Jaarekening-Minkema-College-2014.pdf>
- Nunnally, J. (1978). *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill.
- Oswald, P. A. (1996). The effects of cognitive and affective perspective taking on empathic concern and altruistic helping. *The Journal of Social Psychology*, 136(5), 613-623.
- Perry, B. D., & Szalavitz, M. (2010). *Born for love: Why empathy is essential--and endangered*. Harper Collins.
- Schroeder, H., & Ebert, D. G. (1983). Debates as a business and society teaching technique. *The Journal of Business Education*, 58(7), 266-269.
- Serin, R. C., Gobeil, R., & Preston, D. L. (2009). Evaluation of the persistently violent offender treatment program. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 53(1), 57-73. doi:10.1177/0306624X07313985 [doi]
- SLO (2013). *Debat in Burgerschapsvorming: handreiking voor het toepassen van debatformen in vmbo*. Verkregen 27-3-201 van: <http://downloads.slo.nl/Repository/debat-in-burgerschap.pdf>
- Smith, A. (2009). The empathy imbalance hypothesis of autism: A theoretical approach to cognitive and emotional empathy in autistic development. *The Psychological Record*,
- Stephan, W. G., & Finlay, K. (1999). The role of empathy in improving intergroup relations. *Journal of Social Issues*, 55(4), 729-743.
- Tamburrino, M. B., Lynch, D. J., Nagel, R., & Mangen, M. (1993). Evaluating empathy in interviewing: Comparing self-report with actual behavior. *Teaching and Learning in Medicine: An International Journal*, 5(4), 217-220.

Tumposky, N. R. (2004). The debate debate. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 78(2), 52-56.

Wilschut, A., & Hoek, v. d. B. (2012). *Burgerschapsvorming en de maatschappijvakken*. Verkregen 27-7-2015 van : http://www.expertisecentrummmv.nl/cms_data/lemm_burgerschapsvorming_2012_webversie.pdf

8. Bijlagen

BIJLAGE 8.1.Vignetten

Situatie 1

Mourad, een 16-jarige Marokkaanse jongen, heeft net zijn mavo-diploma behaald. Mourad wil graag naar het HBO en gaat dus naar de havo. Zijn ouders plaatsen hem op het Minkema College. Mourad komt bij Jan in de klas. Jan is de populairste jongen van de klas. Na een maand op het Minkema College loopt Mourad door de gang van de school en stoot per ongeluk tegen Stanley aan, een goede vriend van Jan. Op dat moment zegt Stanley tegen Mourad: 'Kut Marokkaan'. Jan ziet dit gebeuren, negeert het en loopt door.

1A. Wat vind je van de reactie van Jan?

- A. Helemaal mee eens
- B. Mee eens
- C. Gedeeltelijk eens/oneens
- D. Oneens
- E. Helemaal mee oneens

1B. Waarom?

---

2. Hoe zou jij op deze situatie hebben gereageerd als jij Jan was geweest?
(Als antwoord B, C of D: geef aan hoe jij zou reageren)

- A. Hetzelfde
- B. Vrijwel hetzelfde
- C. Gedeeltelijk hetzelfde, namelijk.....
- D. Anders, namelijk.....
- E. Heel anders, namelijk.....

Situatie 2

De 17-jarige Piet is bijna jarig en is van plan een groot feest te organiseren. De Turkse klasgenoot Abdel weet van dit feestje en vraagt persoonlijk aan Piet of hij mag komen. Piet weet dat veel van zijn vrienden helemaal niks hebben met allochtonen en vooral Turken. Piet zegt tegen Abdel dat hij niet mag komen op zijn feestje. Hij laat de opvattingen van zijn vrienden meewegen in zijn beslissing.

1A. Wat vind je van de reactie van Piet?

- A. Helemaal mee eens
- B. Mee eens
- C. Gedeeltelijk eens/oneens
- D. Oneens

E. Helemaal mee oneens

1B. Waarom?

2B. Hoe zou jij op deze situatie hebben gereageerd als jij Piet was geweest?
(Als antwoord B, C of D: geef aan hoe jij zou reageren)

- A. Hetzelfde
- B. Vrijwel hetzelfde
- C. Gedeeltelijk hetzelfde/anders, namelijk.....
- D. Anders, namelijk.....
- E. Heel anders, namelijk.....

Situatie 3

Bram leert op zijn werk de Iraanse Farah kennen en worden verliefd op elkaar. Farah is Islamitisch en zegt na vier maanden tegen Bram dat ze pas seks met elkaar kunnen hebben als ze zijn getrouwd. Bram wordt boos en zegt tegen Farah ze nu in Nederland woont en zich moet aanpassen aan de cultuur en dat seks voor het huwelijk de gewoonste zaak van de wereld is. Bram verbreekt de relatie.

1A. Wat vind jij van de reactie van Bram?

- A. Helemaal mee eens
- B. Mee eens
- C. Gedeeltelijk eens/oneens
- D. Oneens
- E. Helemaal mee oneens

1B. Waarom?

---

2. Hoe zou jij op deze situatie hebben gereageerd als Bram was geweest?
(Als antwoord B, C of D: geef aan hoe jij zou reageren)

- A. Helemaal hetzelfde
- B. Vrijwel hetzelfde
- C. Gedeeltelijk hetzelfde/anders, namelijk.....
- D. Anders, namelijk.....

E. Heel anders, namelijk.....

Situatie 4

De 17-jarige Turks-Nederlandse Meltem is opgegroeid in een gezin met vier oudere broers. Meltem is Islamitisch en draagt een hoofddoek. Meltem wil graag een bijbaantje en solliciteert bij de Albert Heijn. Ze wordt aangenomen. In haar eerste week bij de AH wordt Meltem aangesproken door Janneke, een collega. Janneke zegt dat Meltem haar hoofddoek af moet doen als ze aan het werk is, want anderen moeten geen last hebben van haar geloof. Meltem wordt kwaad en zegt tegen Janneke dat ze zich met haar eigen zaken moet bemoeien.

Meltem

1A. Wat vind jij van de reactie van Janneke?

- A. Helemaal mee eens
- B. Mee eens
- C. Gedeeltelijk eens/oneens
- D. Oneens
- E. Helemaal mee oneens

1B. Waarom?

---

2. Hoe zou jij op deze situatie hebben gereageerd als jij Meltem was geweest?
(Als antwoord B, C of D: geef aan hoe jij zou reageren)

- A. Helemaal hetzelfde
- B. Vrijwel hetzelfde
- C. Gedeeltelijk hetzelfde/anders, namelijk.....
- D. Anders, namelijk.....
- E. Heel anders, namelijk.....

Situatie 5

De 17-jarige Surinamer Sylvio, uit de Haagse Schilderswijk, zit samen met Jan uit Wassenaar op voetbal. Ze zijn beide een jaar geleden begonnen bij het jeugdelftal van ADO Den Haag. Beide jongens willen graag een basispositie als spits. Henk (coach) en Willem (assistent-coach) hebben een gesprek met elkaar over wie de positie krijgt. Henk geeft aan dat hij de positie aan Jan geeft. Hij geeft als reden: 'Alle Surinamers die ik ooit in het team heb gehad zijn luie donders en laten het op een gegeven moment afweten'. Willem is geschokt door de opmerking van Henk, maar gaat toch met zijn beslissing mee.

1A. Wat vind jij van de reactie van Willem?

- A. Helemaal mee eens
- B. Mee eens
- C. Gedeeltelijk eens/oneens
- D. Oneens
- E. Helemaal mee oneens

1B. Waarom?

---

2. Hoe zou jij op deze situatie hebben gereageerd als jij Willem was geweest?
(Als antwoord B, C of D: geef aan hoe jij zou reageren)

- A. Helemaal hetzelfde
- B. Vrijwel hetzelfde
- C. Gedeeltelijk hetzelfde/anders, namelijk.....
- D. Grotendeels anders, namelijk.....
- E. Heel anders, namelijk.....

Situatie 6

De uit Syrië gevluchte familie Baksoy heeft maandenlang in een asielzoekerscentrum in Utrecht gewoond. Na een jaar krijgen zij te horen dat ze in Nederland mogen blijven. De situatie in Syrië is te onveilig om terug te keren. Het eerste wat de familie doet is op zoek naar een betaalbare woning. Ze worden op een wachtlijst geplaatst voor een woning in de Anjeliërsstraat in Vleuten. Door de uitzonderlijke situatie van het gezin krijgen zij voorrang op de woning. Tien andere gezinnen op de lijst worden gepasseerd. In hun eerste week op de Anjeliërsstraat wordt een baksteen door het raam van de familie Baksoy gegooid en het huis onder geklad met de tekst "Rot op naar je eigen land". Peter-Paul en Pieter, die beide wonen in de Anjeliërsstraat, hebben gezien wat er is gebeurd en kennen de dader. In een gesprek tussen beide geeft Peter-Paul aan dat hij geen aangifte gaat doen. Het is volgens Peter-Paul een laffe daad, maar ergens kan hij het wel begrijpen.

1A. Wat vind jij van de reactie van Peter-Paul?

- A. Helemaal mee eens
- B. Mee eens
- C. Gedeeltelijk eens /oneens
- D. Oneens
- E. Helemaal mee oneens

1B. Waarom?

2A.Hoe zou jij op deze situatie hebben gereageerd als jij Peter-Paul was geweest?
(Als antwoord B, C of D: geef aan hoe jij zou reageren)

- A. Helemaal hetzelfde
- B. Vrijwel hetzelfde
- C. Gedeeltelijk hetzelfde/anders, namelijk.....
- D. Grotendeels anders, namelijk.....
- E. Heel anders, namelijk.....

BIJLAGE 8.2.Reflectieonderdeel van de debatmappen

Klas: 4HE

Onderwerp: Islamitische scholen

Links

Eefje

Toen ik aan dit PO begon baalde ik best wel, ik was eigenlijk tegen Islamitische scholen. Ik had slechte dingen gehoord en vond du eigenlijk dat ze weg moesten, althans de middelbare scholen. Tijdens het opzoeken van bronnen was ik best wel geschokt. Wat mensen zeiden kon eigenlijk niet. Ik realiseerde me dat Islamitische scholen helemaal niet zoveel verschillen van openbare of christelijke basisscholen. Door het maken van dit verslag ben ik eigenlijk voor Islamitische scholen geworden. Ik vind het nu eigenlijk zelf raar als je tegen bent. Ja , er wordt geld gestolen en ja het zijn niet de beste scholen die er zijn, maar net als een winkel, moet je er eerst kapitaal in stoppen en daarna kan je pas winst maken. Met scholen is dit hetzelfde, je moet eerst zorgen dat het bestuur goed is en de lesmethodes en dat kost geld, maar als dit goed is en een tijdje loopt, hoeft dat minder en kan je er misschien zelfs winst uit halen. Ik ben ook blij dat ik toch dit onderwerp heb gekregen aanzien ik er veel van heb geleerd en zelf een ander standpunt door heb ingenomen.

Aafke

Toen ik te horen kreeg dat ik tegen de stelling moest zijn, vond ik dat lastig. Ik had van te voren bedacht dat ik meer argumenten zou kunnen hebben als ik voor de stelling was. Ik was ingedeeld om de stelling te verdedigen. Toen we begonnen waren met bronnen opzoeken, kwam ik erachter dat het niet zo heel moeilijk is om me te verplaatsen in een rol tegen de stelling. Ik ben erg blij met de onderzoeksresultaten. We hebben veel sterke argumenten kunnen vinden en dit naar mijn idee netjes in de debatmap verwerkt. Ook was ik heel blij met ons groepje. Ik vind dat we een sterk groepje hebben en iedereen heeft goed meegewerkt. Als een van ons iets niet begreep, konden we elkaar goed helpen. De samenwerking verliep dus goed. IK heb geleerd dat het voor bepaalde groepen mensen belangrijk is dat ze hun eigen school kunnen hebben en dat dit weinig tot geen invloed heeft op de integratie.

Onderwerp: Arbeidsmarkt

Nick

Ik ben wel tevreden over de informatie die we hebben gevonden en ik denk zeker dat we hiermee van onze kant een goed debat kunnen voeren. Sabine heeft me een beetje gestuurd met wat ik moet doen en dan ging ik het daarna doen. In het begin had ik namelijk geen idee wat ik moest doen, omdat ik de 1ste uitlegles had gemist. De samenwerking is goed gegaan, er waren gewoon duidelijke afspraken van wie wat deed. Ik heb geleerd dat er zeker wel een probleem is over hoe werkgevers met allochtonen omgaan en dat dit met de goede maatregelen gewoon goed op te lossen is. Ik weet niet wat ik later anders ga doen, want ik heb geen idee of ik er wel mee te maken ga krijgen.

Jaden

Ik vond dat de samenwerking in de groep uitstekend is verlopen. Iedereen had zijn deel van het project op tijd af en ingeleverd, wat natuurlijk erg van belang is als je een groepsopdracht maakt. Ik weet ook zeker dat iedereen zijn uiterste best heeft gedaan om de beste kwaliteit in te kunnen leveren. Ik vond het ook erg handig dat er alle tijd voor was in de les en als je niks uitvoert deze lessen dat je dingen thuis moet doen, dus qua tijd vond ik het

erg prettig dat ik niks thuis hoefde te oden maar gewoon in de les. Wat ik heb geleerd is dat ik vanuit een andere mening een standpunt moet gaan onderbouwen waar ik het eigenlijk helemaal niet mee eens ben, des te meer een uitdaging voor mij. Kortom een leuk project.

Klas: 4HD

Onderwerp: Arbeidsmarkt

Esther

Ik vind dat ons eindresultaat er goed uitziet. We hebben de taken als eerst goed verdeeld en in tweetallen zijn we er aan begonnen. De samenwerking ging dus heel soepel en er waren eigenlijk helemaal geen problemen. We zijn ook op tijd begonnen en moesten thuis alleen maar bronnen op te zoeken en verder konden we alles in de les afkrijgen. Ik heb geleerd om bronnen te bestuderen en er belangrijke dingen uit te halen. Alles verliep gewoon goed, dus ik zou eigenlijk niks veranderen de volgende keer.

Karin

Ik denk dat we op goede resultaten zijn gekomen, door als eerste veel bronnen te zoeken en dan alle informatie die we konden gebruiken onder te verdelen in de deelvragen, konden we goed de deelvragen beantwoorden. De samenwerking was goed verlopen. Tijdens de les hebben we geprobeerd zoveel mogelijk te doen zodat we dat thuis niet meer hoefde te doen. Ik heb er persoonlijk veel van geleerd. Hoewel ik nog steeds niet voor een linkse visie ben, vond ik het wel leerzaam om vanuit die kan te bekijken. Ik zou het de volgende keer waarschijnlijk op dezelfde manier doen.

Onderwerp: migratie

Roel

Ik vind dat ik harder kan werken, maar ik doe wel mijn best. Ik heb de eerste 2 lessen bronnen gezocht op internet. In de lessen daarna heb ik de bronnen geanalyseerd en heb ik argumenten voor het debat eruit gehaald. De laatste les heb ik antwoord gegeven op de deelvragen door middel van mijn argumenten die ik in de bron had gevonden. De samenwerking zou ook beter kunnen en er zou niet zoveel achter elkaars rug om moeten gebeuren, zoals naar leraren gaan zonder eerst iets te overleggen. Ook denk ik dat het grootste deel wel aan mij ligt. Ik denk dat als ik harder ga werken en beter mij best zou doen, het soepeler gaat.

Geschreven reflectie door Ilse.

Dan kom ik op Roel zijn werkhouding was wel het slechtste. Ergens in het begin van de lessen hoorde ik hem iets zeggen dat hij toch bleef zitten en waarom hij zich dus in zou zetten. Tijdens de eerste lessen deed hij praktisch niks. Hoewel hij de laatste les wel een serieuze poging heeft gedaan om er iets aan te doen. Wat mij heel erg opviel is dat hij voornamelijk Sander en Lianne erg aan het afleiden was. We hebben helaas niks aan de argumenten die hij op papier heeft gezet. Wel heb ik een van zijn bronnen kunnen gebruiken. Ik heb het vermoeden dat zijn logboek niet volledig klopt. Hij heeft er waarschijnlijk wel daadwerkelijk 7.3 uur over gedaan, maar het eindresultaat waren 2-a4

Sander

Dit is niet een van de meest makkelijkste onderwerpen, daar ben ik onderhand wel achtergekomen. Een van de dingen die het moeilijkst is, was het vinden van de juiste bronnen. Er waren hier 2 grote problemen bij: het eerste probleem was het vinden van bronnen die bij ons standpunt hoorde. Het grootste gedeelte van de artikelen was vanuit

rechts geschreven, zelfs in linkse kranten hadden de artikelen een rechts gevoel, ook al zou dit niet de bedoeling moeten zijn. Mijn tweede probleem was het vinden van artikelen die ook bij NL hoorde. Bijna alle artikelen gingen namelijk over Europa. De samenwerking had wat mij betreft iets beter gekund. Er was te weinig communicatie tussen de groepsleden waardoor er misverstanden zijn ontstaan over de verdeling en de manier van werken.

Geschreven reflectie door Ilse. Sander kon helaas de reflectie niet zelf schrijven.

Sander vond dit een heel lastig onderwerp. Hij vindt het halen van argumenten uit de tekst heel lastig. Tijdens de les heeft hij zelden een vraag gesteld, maar eigenlijk was hij heel zelfstandig bezig en hoorde je niks van hem. 11 juni was de dag dat we na school de debatmap af wilde maken en hij mij op de hoogte bracht dat hij het echt heel lastig vindt. Ik heb bij de eerste versie die hij stuurde opmerkingen gegeven en tips en het weer teruggemaid. Daarna heeft hij serieuze poging gedaan om het te verbeteren en vroeg hierbij ook

BIJLAGE 8.3. Transcriptie interview leerling 1 (gedebatteerd)

C: Wat is je naam

A: Aafke

C: Wat is je leeftijd

A: 16

C: In welke klas zit je?

A: 4HE

C: En welk onderwerp had je voor de PO

A: Islamitische scholen

C: Wat vond je van het onderwerp?

A: Ik vond het sowieso het meest interessante onderwerp en ik had van te voren meer het idee dat ik rechts zou zitten, maar toen kreeg ik de linkse visie en toen vond ik het nog interessanter, want dan is het wel moeilijker.

C: En je had van te voren een rechtse visie..kan je dat uitleggen?

A: Ja, dat dacht ik..Ik dacht dat ik vond dat Islamitische scholen niet per sé nodig waren en nu ben ik er anders over gaan denken.

C: Dus jouw persoonlijke standpunt voor het PO was...

A: was rechts...

C: En kan je uitleggen wat die rechtse visie van jou is?

A: Ja, dat Islamitische scholen niet nodig zijn en dat het slecht is voor de integratie.

C: Ok, en daar was je het wel mee eens. Je heb het debat voorbereidt en je hebt een debatmap gemaakt. Kan je me vertellen wat je een beetje hebt gedaan in de voorbereiding van het debat?

A: Vooral bronnen gezocht en onderstreept wat we het belangrijkste vonden en we hebben voor iedereen taken verdeeld

C: En wat voor taken had jij?

A: Bronnen opzoeken van bepaalde kranten. Ik weet niet precies meer welke kranten en ik had ook een beetje de taak om alles in elkaar te zetten.

C: En wat voor bronnen heb jij gevonden?

A: Ik had bepaalde kranten, maar vooral de linkse kranten.

C: En wat heb je daar zoal gelezen?

A: Nou dat Islamitische scholen helemaal niet zo slecht zijn als de meeste mensen denken en dat ze aardig goed scoren.

C: En ben je ook achter informatie gekomen wat je voorheen niet wist?

A: Ja, dat ze goed scoren.

C: want je dacht van te voren?

A: Dat ze juist slecht scoorde.

C: Heeft de informatie je ook op andere ideeën gebracht over het onderwerp?

A: Daardoor had ik juist eerst rechts en nu ging ik er meer over nadenken en dan denk ik dat ik toch wel meer links zit?

C: Ja, en waar kwam dat door denk je?

A: Omdat we best wel goede argumenten hadden gevonden van de linkse visie.

C: Kan je een voorbeeld van een argument geven?

A: Over die citoscores...uh jaa..ik weet het niet helemaal uit mijn hoofd.

C: Je moest ook debatteren. Heb je je voor het debat je echt kunnen inleven in jullie visie?

A: Ja, door die goede argumenten die we hadden, had ik ook zoiets van: we kunnen dit gewoon doen en dit winnen en weet ik zeker dat dit klopt.

C: Ja..kon je je daardoor ook inleven in iemand die naar een Islamitische school zou willen gaan?

A: Ja, dat die kinderen dat juist graag willen en dat zij dat juist nodig hebben die Islamitische scholen, dus dat het niet is voor de volwassen mensen nodig is, maar voor de kinderen echt.

C: Dus je ziet het belang er van in voor die kinderen?

A: Ja

C: Ben je gelovig?

A: Ik ben Katholiek opgevoed

C: Dus als je je zou moeten inleven in de positie van Islamitische kinderen en dat je ze naar een Islamitische school zouden willen gaan, zou je het kunnen vergelijken met dat jij naar een katholieke school of een christelijke school?

A: Nou, ik denk het eigenlijk niet, want op Islamitische scholen veel meer bezig zijn met het geloof dan op een Katholieke school, want op een Katholieke school gaan ook andere geloven heen dan dat er ander geloven naar een Islamitische school gaan..

C: Maar ondanks dat vind je het een goede zaak. En als je kijkt naar het debat zelf. Wat droeg bij dat je je kon inleven in het standpunt?

A: Vooral die debatmap maken en de bronnen opzoeken hoe linkse mensen er naar kijken, maar ook hoe rechtse mensen er naar kijken..van waarom links vindt dat het niet zo is en waarom rechts denkt dat de linkse visie niet klopt.

C: En waarom droeg het er aan bij om die tegenargumenten te zoeken en te vinden?

A: Omdat je weet wat andere mensen er van vinden en dan kan je zelf er bij verzinnen waarom je denkt dat dat niet zo is.

C: En je gaf het net al aan...maar toch nog even..ben je door de voorbereidingen van het debat of door het debat verandert van standpunt?

A: Ja, van meer rechts naar meer links...ik dacht eerst dat Islamitische scholen niet goed waren en niet nodig waren, maar nu zie ik wel in dat het voor die kinderen fijn is om hun eigen school te hebben en dat het voor de rest van de mensen, die niet naar een Islamitische school gaan, niet veel zou moeten uitmaken dat er Islamitische scholen zijn.

C: dat is een helder antwoord. Dit was het interview.

Einde

BIJLAGE 8.4. Transcriptie interview leerling 2 (niet gedebatteerd)

C: Wat is je naam?

E: Esther

C: Wat is je leeftijd?

E: 17

C: In welke klas zit je?

E: 4HD

C: En welk onderwerp had je voor het PO?

E: (Arbeids)migratie. Daar waren we voor, dus dat de (arbeids)migranten wel hierheen moeten komen.

C: Is het arbeidsmarkt of migratie?

E: Arbeidsmarkt

C: Dus de stelling luid dat werkgevers harder aangepakt moeten worden om allochtonen aan werk te helpen.

E: ja

C: Ok, wat vond je van het onderwerp?

E: Op zich best wel interessant..of dat verschil maakt of dat het aan..ja

C: En wat vond je dan interessant?

E: Hmm..of dat het door Nederlanders of door buitenlanders komt dat de markt verschillend maakt.

C: En hoe bedoel je marktverschillend.

E: Of dat er veel plekken zijn of dat er juist veel...uhh...ja, ik weet niet hoe je het zegt..heel veel open plekken zijn of dat er juist veel gevuld worden met weinig uhh..laag betaalde.

C: Wat was jullie standpunt voor het debat?

E: We waren er voor dat migranten....

C: Volgens mij gaat het niet per sé over migranten, he..het gaat over allochtonen

E: Ja, ik ben in de war met economie. Ja ik weet niet..

C: Dus de stelling luidt van jullie onderwerp: werkgevers moeten harder aangepakt worden om allochtonen (in Nederland) aan een baan te helpen, dus om meer werkgelegenheid voor allochtonen te creëren. Dus wat was jullie standpunt?

E: Dat werkgevers harder aangepakt moeten worden.

C: En wat was voor het PO jouw persoonlijk standpunt over het onderwerp?

E: Ik vond dat werkgevers dat zelf mochten bepalen eigenlijk

C: En waarom volgens jou?

E: Ik vind dat je een eigen mening hebt en dat je daarvoor kiest om een eigen bedrijf te beginnen dan mag je dat ook zelf bepalen

C: En als het dan gaat om dat in dat geval allochtonen minder makkelijk aan een baan kunnen komen, omdat werkgevers bepaalde dingen doen of op een bepaalde manier denken over mensen met een andere etnische achtergrond?

E: Ja, daar had ik niet heel erg over nagedacht van te voren, maar dat is nu wel verandert.

C: ok, daar gaan we zo meteen verder over kletsen, maar van te voren had je daar niet over nagedacht.

E: Nee

C: Wat heb je allemaal tijdens de voorbereidingen op het debat gedaan?

E: Met de debatmap maken?

C: Ja, alles wat je hebt gedaan

E: We hebben bronnen gezocht. De eerste les alleen uit het boek gekeken en daarna op internet gezocht en de belangrijkste dingen er uit halen. En toen hebben we die drie hoofdvragen van hoe was het en hoe zou het moeten zijn enz.. die hebben we daarmee beantwoord.

C: En wat heb jij specifiek gedaan?

E: Ik heb met de eerste les gewoon meegeholpen uit het boek en ik heb zelf één bron uitgezocht en daarvan een stukje van de hoofdvraag beantwoord.

C: Welke hoofdvraag?

E: Alle drie een stukje. En daarvan heeft Jade van alle bronnen bij elkaar dingen gebruikt.

C: Ok, dus jij hebt de bronnen gezocht en geanalyseerd.

E: Ja, maar niet allemaal.

C: Wat voor bronnen heb je gezocht?

E: IK heb zelf maar 1 bron gezocht

C: Wat voor bron was dat?

E: Ik weet niet meer

C: Was het een krantenartikel...of

E: Ja, uit de Volkskrant volgens mij...

C: En heb je maar 1 artikel of heb je meer artikelen....

E: 1

C: Was het een groot artikel

E: Valt mee

C: Ok, heb je bijvoorbeeld ook meegeschreven aan het formuleren van die standpunten. Heb je ook gekeken naar de tegenargumenten?

E: Ja, die heb ik met Dominique samen. Dominique had zelf 2 of 3 bronnen geanalyseerd, dus de belangrijkste dingen eruit gehaald en dat waren wel alles voor, maar dat konden we niet echt gebruiken. En wat er verder in stond..alles wat tegen was, hebben we onder elkaar gezet.

C: Heb je ook meegeholpen aan de weerlegging?

E: Ja, dat hebben we samen gedaan.

C: Ok, dat is dus een beetje wat je hebt gedaan. En wat ik me dus afvraag: ben je tijdens de voorbereiding op informatie gekomen over het onderwerp waar je voorheen niets van afwist of waar je helemaal geen idee over had?

E: Nou, ik wist wel dat allochtonen het moeilijk hadden met een baan zoeken, maar niet zo erg. En ja..

C: Wat voor informatie heb je daarover gevonden?

E: Ja, dat stond in één bron met statistieken en verder gewoon uit de bronnen zelf..

C: En wat deed die informatie met je?

E: Uhm...ja, ik vind het eigenlijk niet goed, maar ik weet eigenlijk niet zo goed wat je er tegen kan doen, dus..

C: Dus je vindt het niet goed dat allochtonen gediscrimineerd worden, maar je weet niet zo goed wat de oplossing moet zijn. Ben je door die informatie, het debat en de voorbereidingen, het idee dat je je meer kan inleven in iemand met een andere etnische achtergrond die moeilijk aan een baan komt?

E: Uhm...ja, want je kan wel bij jezelf denken dat het moeilijk is. Ja dan je denk ik makkelijker argumenten vinden.

C: Dat snap ik niet helemaal, kan je wat dieper daarop ingaan?

E: Nou, als je zelf indenkt dat je een allochtoon bent en moeilijk aan een baan komt, dan kan je denk ik makkelijker dingen bij jezelf opnoemen waardoor je makkelijker aan een baan kan komen.

C: Uhm, dus dat jij je kon inleven, zeg jij, dat je daardoor ook makkelijker aan een baan kan komen..dat snap ik niet..

E: Dat je makkelijker argumenten kan vinden over allochtonen die aan een baan moeten komen.

C: En dat kon je dus ook echt ook? Je kon je dus ook echt inleven?

E: Nou, ik niet zo echt. Nee, maar Dominique kon dat wel goed.

C: Jij vond dat wel lastig?

E: Ja

C: Hoe kwam dat?

E: Ja,ik denk ook sowieso geen ervaring ermee

C: En door de nieuwe informatie die je had opgedaan?

E: Ja, daardoor had ik wel argumenten, maar niet....

C: En..jij hoefde niet te debatteren, maar heb je wel geholpen met de voorbereidingen op het debat?

E: Ja

C: wat heb je gedaan?

E: We hadden soort van gedaan dat wij de andere partij waren

C: Jullie hebben het geoefend

E: Ja maar niet heel goed. We hadden gewoon in de les geoefend. Laura heeft de opzetbeurt gedaan en Dominique de vrije deel en Dominique is meer van het weerleggen en als ze het doorleest, kan ze het terplekke wel iets verzinnen.

C: En ben je door de voorbereidingen van het debat verander van standpunt?

E: Ja, daarvoor had ik eigenlijk niet echt een standpunt. Mijn standpunt is wel dat werkgevers inderdaad, ja..ze kunnen wel aangepakt worden, maar aan de andere kant vind ik wel dat als ze zelf een bedrijf beginnen, dan mogen ze dat zelf bepalen.

C: Dus iemand, een vriendin van jou met een andere etnische achtergrond, die gaat solliciteren bij een bedrijf en die wordt afgewezen omdat haar opleiding minder is of omdat ze volgens een taalachterstand heeft. Wat vind je daarvan?

E: Ja..(stilte). Ik weet het niet.

C: Kun je je dat een beetje voorstellen.

E: Ja, aan de ene kant begrijp ik dat wel van de werkgever, maar aan de andere kant: ze heeft misschien geen taalachterstand, dus daar kan ze dan niks aan doen.

C: Dus dat bepaalde beeld dat werkgevers hebben van bepaalde mensen

E: Ja, dat klopt dan niet meer, als ze dat zouden denken.

C: En het is dus een beetje veranderd.

E: Nou, het is dus hetzelfde gebleven.

C: En kan je even kort formuleren wat dat standpunt is?

E: Dat werkgevers, als ze hun eigen bedrijf beginnen, zelf mogen beslissen of ze allochtonen aannemen of niet. Maar ik denk wel dat als ze ze niet aannemen om een reden wat ze zelf vinden, wel ongelijk hebben.

C: En heeft het debat of voorbereidingen op het debat enigszins bijgedragen aan hoe je er nu over denkt?

E: Nee eigenlijk niet

C: En hoe komt dat denk je?

E: Dat weet ik niet..ik heb gewoon nog steeds hetzelfde standpunt.

Einde.

BIJLAGE 8.5. Transcriptie interview leerling 3 (gedebatteerd)

C: Wat is je naam:

E: Eefje

C: Je leeftijd

E: 16 jaar

C: In welke klas zit je?

E: 4hE

C: En welk onderwerp had je voor het PO?

E: Islamitische scholen

C: Wat vond je zelf van het onderwerp?

E: In het begin zat ik zo van ...ik wil dit onderwerp niet..maar later..ik had eerst niet in de gaten dat het best een groot onderwerp was, maar toen ik eenmaal bezig was toen dacht ik: het valt wel mee...

C: Waarom wilde je het onderwerp in het begin niet?

E: Nou, ik weet niet omdat ik eerst een ander onderwerp wou, migratie, omdat mij dat een leuker onderwerp leek.

C: Wat was jouw persoonlijk standpunt?

E: Nou, eerst vond ik ook dat Islamitische scholen weg moesten.

C: En waarom?

E: Ik weet niet..ik had er best wel slechte dingen over gehoord. En het is misschien heel racistisch om te zeggen, maar ik heb zo van we hebben die mensen in de jaren '60 hierheen gehaald om te werken en ze zijn gebleven en ik denk dat ze best een soort probleem zijn. Maar ik denk dat er nog tijd genoeg zijn om bepaalde mensen te zeggen: nee het hoeft niet, want anders...is Nederland niet Nederland meer. Ik kijk er best conservatief naar en dat is best heel racistisch van me.

C:In eerste instantie was jouw mening dus dat die scholen gesloten moeten worden.

E: Nee, dat degene die er zijn best mogen bestaan, maar dat er niet meer bijkomen, maar ik wil niet over het hele land.

C: En wat bedoel je met diegene...?

E:De basisscholen(islamitische scholen) mogen best blijven, die functioneren, die mogen best blijven, want ze hebben ook gewoon recht op eigen scholen, maar niet veel..

C: En waarom volgens jou?

E: Nou, ik weet niet, omdat ze dan...ja, ik weet niet...echt. Ik heb niet zulke goede ervaringen met bepaald soort Islamieten, dus dan kijk je er al gauw slecht tegenaan..maar het is misschien zo dat een paar het hebben verpest voor mijn beeld, maar nu kijk ik er wel zo tegenaan.

C: Dus door ervaringen heb je een bepaalde visie gekregen.

E: Ja, dan heb ik zo van: liever niet..

C: En dat...was jouw mening voor het PO. Wat heb je eigenlijk allemaal gedaan tijdens de voorbereidingen op het debat?

E: Een stukje geschreven. Dingen opgezocht..

C: Over wat?

E: Slotbeurt had ik geschreven.

C: En wat is daarin verteld?

E: Wat we wilden..nou herhaald wat we in het debat hebben gezegd.

C: En ff in korte lijnen..wat het precies was.

E: Gewoon dat Islamitische scholen er wel zouden moeten zijn, omdat het een basisschool is met een knipoog naar de Islamitische cultuur.

C: Dus..met een knipoog..wat bedoel je daar precies mee?

E: Gewoon dat het een gewone basisschool is, alleen krijgen ze Godsdienst vaker in de week en deze lessen zijn 3 van de 5 keer gefocust op de Islam ipv over het Christendom of andere geloven.

C: En ben je door die voorbereidingen en het zoeken naar bronnen op informatie gekomen waar je voorheen niet van af wist?

E: Jazeker, ik heb veel geleerd.

C: Zoals?

E: Nou dat er best veel (Islamitische) basisscholen zijn en dat ze het ook best goed doen. Dat het inderdaad..Ik dacht dat er ook Marokkaans gesproken zou worden, maar dat is eigenlijk helemaal niet het geval. Dus alle vooroordelen die ik had en die ik ervan wist...die zijn eigenlijk weggehaald.

C:En dat kwam eigenlijk al door de voorbereidingen?

E: Ja, en toen is eigenlijk ook mijn standpunt veranderd. Nu ben ik het ermee eens dat er Islamitische scholen moeten zijn aangezien het niet mogelijk is om te zeggen: hey, ga terug naar je eigen land. Dat is een beetje erg om te zeggen en ik vind ook niet dat je dat kan zeggen. Dus wegsturen gaat niet, dan moet je ze goed laten integreren. En ik denk dat scholen daarbij helpen.

C: Dus jij denkt Islamitische scholen goed helpen bij het integreren daarvan..

En je moest ook debatteren. Kon je je goed inleven in het onderwerp en in jullie standpunt?

E: Ja, eerst niet..maar na 2/3 lessen bronnen opzoeken wel.

C: Eerst niet, omdat..

E: Eerst was ik tegen Islamitische scholen en later, na dingen opzoeken, ben ik voor.

C: En ook ten tijde van dat je het debat moest voeren..de voorbereidingen daar op. Hoe heb je je daar op voorbereidt? Wat heb je allemaal gedaan?

E: Nou, gewoon..ik had het er ook met mijn ouders over gehad tijdens het eten.

C: En wat is daar uit voortgekomen?

E: Nou, ik heb gewoon gezegd wat ik wilde vertellen en dan herhaal je het dus vaker. Dus dan zitten de dingen die je sowieso wil zeggen, zitten dan al in je hoofd. En slotbeurt had ik geoefend. En verweerbeurt..had ik gewoon dingen die hij zou, had ik al soort van weerlegd. Uiteindelijk zijn ze niet veel met die dingen gekomen en moest ik het een beetje ter plekke verzinnen. Wat op zich wel ok ging.

C: Je moest inderdaad ook tegenargumenten verzinnen en ingaan op ander. Wat vind je van de tegenargumenten?

E: Ik snap het wel..ik snap wel dat je het niet wil. Ik snap dat je zoiets hebt van dit is Nederland. Kijk, hier bouwen ze bijv allemaal moskee's. Als wij opeens in hun land gaan bouwen,dan gaan ze meteen rellen. Ik denk dat mensen er die manier tegen aan kijken: zij doen allemaal shit bij ons en wij kunnen eigenlijk niks terugdoen. Dus ze vinden dat het alleen voor hun een win-situatie is.

C:En hoe zit het dan met de Islamitische scholen die hier geboren zijn en niet per sé van een ander land komen?

E: Die gaan vaak met hun ouders mee

C: En dat zie je als?

E: Nou, dat ligt er aan hoe die ouders zijn. Als die ouders hartstikke extremistisch zijn, dan zit ik zo van..ja, dat is niet goed en als het een Islamitische school is die leerlingen opvoed over wat de Islam nou eigenlijk inhoud, denk ik dat het meer zou helpen dan op ze een openbare school te plaatsen, of een Katholieke of Christelijke school waar ze eigenlijk alleen wat hun ouders over de Islam zeggen, krijgen ze voor de helft mee..dus ik denk dat ze dan een stereotype beeld in hun hoofd hebben, zoals ik dus eigenlijk had.

C: En je vindt dus dat het de taak van Islamitische scholen om het breder te trekken..

E: Ja!

C: Heb je je ook enigszins niet kunnen inleven in het onderwerp?

E: Nou, ik ging er wel volledig voor.

C: En wat droeg daar aan bij? Wat heeft voor jou zoiets van..nou daardoor kan ik me helemaal inleven in het standpunt?

E: Dat als ik zo zijn, dat ik het ook fijn zou vinden om te hebben, dus ik ben ook katholiek en mijn moeder heeft gezegd dat ik zelf moet weten of ik er iets mee doe. En ik heb op een openbare basisschool gezeten,maar ik heb wel dingen van huis uit meegekregen. En ik denk dat dat soort dingen belangrijk zijn.

C: En wat droeg bij aan het debat of voorbereidingen van het debat dat je je echt kon inleven in het standpunt?

E: Nou ik denk dat ik gewoon heel graag naar een school zou willen waar ik helemaal mezelf kan zijn, met mijn vrienden en mijn soort mensen, want je zoekt toch altijd weer je eigen soort mensen op en ik denk dat het misschien wel..ja.

C: Dus je kon je dus echt helemaal inleven.

E: Ja

C: De laatste vraag is: welk standpunt heb je nu als het over het onderwerp gaat, maar volgens mij is het vrij duidelijk.

E: ok

Einde

BIJLAGE 8.6. Transcriptie interview leerling 4 (niet gedebatteerd)

C: Wat is je naam?

J: Karin

C: Wat is je leeftijd?

J: 16

C: En in welke klas zit je?

J: 4HD

C: En welk onderwerp had je voor de praktische opdracht?

J: Arbeidsmarkt

C: Wat was voordat je überhaupt wist wat de praktische opdracht zou zijn, jouw standpunt over het onderwerp?

J: Daarin ben ik wel rechts

C: Wat houdt dat rechts zijn in?

J: Ja, hoe moet ik het uitleggen...

C: Als je een beetje nadenkt over wat jouw visie is erop

J: Ja, niet aangepakt worden en gewoon zelf kunnen kiezen wie je wilt.

C: En wie moet dan niet aangepakt worden?

J: De werkgevers moeten niet aangepakt worden

C: En waarom moet dat volgens jou zo zijn?

J: Ik vind niet dat werkgevers gedwongen moeten worden om allochtonen aan te nemen

C: En waarom niet?

J: Nou, ja het is ook voor hun een doel om zoveel mogelijk te produceren en om goede werknemers in dienst te hebben om zoveel mogelijk winst te krijgen. Zij moeten dus niet gedwongen worden om mensen die slechter of niet per sé slechter zijn, aan te nemen en op deze manier minder winst te krijgen,.

C: Ok, jij ziet het dus vanuit de kant van de werkgever. En wat was jullie standpunt als groep voor het debat?

J: Dat de werkgevers strenger aangepakt moesten worden.

C: Dus meer een linkse visie. En ben je het eens met dit standpunt?

J: Nee

C: Mag ik jou vragen wat je allemaal hebt gedaan in de voorbereidingen van het debat?

J: Natuurlijk die debatmap en argumenten opzoeken

C: Welke argumenten?

J: Waarvoor..voor de stelling waren en tegenargumenten gezocht. En nu naar het debat toe moeten nu de belangrijkste standpunten eruit halen.

C: En wat voor bronnen heb je gezocht?

J: Linkse bronnen en voor de tegenargumenten hebben we naar rechtse bronnen gekeken, maar meeste waren links.

C: en wat zeiden die linkse bronnen. Kan je een voorbeeld noemen.

J: Ja, hoe je toch een beetje goed kon maken dat die allochtonen bij die werkgevers moesten gaan werken.

C: Op welke manier?

J: Dat je geld krijgt van de overheid

C: Wie is je?

J: De werkgevers krijgen geld van de overheid, zodat ze toch nog die allochtonen aan zullen nemen. Als ze een percentage allochtonen aannemen dan krijgen ze geld en als ze dat niet doen dan krijgen ze geen geld.

C: Wat vind je daar zelf van, van deze informatie?

J: Nou, ik vind nog steeds niet dat je gedwongen moet worden om een percentage aan te nemen. Zelfs al krijg je er geld voor.

C: En waarom volgens jou niet?

J: Ja..(lange stilte)

C: Waarom vind je dat werkgevers niet gedwongen moeten worden

J: Ze moeten gewoon voor winst gaan.

C: Ok, ben je tijdens de voorbereidingen op informatie gekregen over het onderwerp die je voorheen..dat wist je niet

J: Uhm..nee volgens mij niet

C: Ook niet als het aankomt over discriminatie van allochtonen op de arbeidsmarkt of hoe werkgevers denken...

J: ja, dat wel..met discriminatie. Dat had ik niet heel erg verwacht.

C: Wat vind je van die informatie?

J: Nou ik vind discriminatie sowieso al niet goed, dus dat vond ik sowieso al best schokkend dat het in zo een vrij lang veel discriminatie is en dat vind ik niet goed. Daar zouden ze dan wel iets moeten doen, maar voor de rest vind ik niet dat ze gedwongen moeten worden.

C: Ben je door de voorbereidingen van het debat verandert van standpunt?

J; Nee

C: Dus je blijft bij jezelfde standpunt

J: Ja.

: Als je kijkt naar de voorbereidingen van het debat..kan je over iets zeggen: nou daar heb ik ontzettend veel over geleerd?

J: Nou ik vond het wel interessant om het een keer vanuit een andere positie te bekijken.

Dat vond ik wel heel interessant, want dan leer je dat ook, maar...

C: Wat vind je daar zo interessant aan

J: Ja, toch hoe hun er op staan en wat ze eraan willen doen.

C: Heb je daar iets mee kunnen doen

J: uhmmm.niet dat ik weet.

C: Ok, je hebt in ieder geval geleerd dat je je er bewust van bent dat er ook een andere kant is en dat je die kant hebt bekeken. Dit was het interview...kort maar krachtig.

Einde.

BIJLAGE 8.7. Transcriptie interview leerling 5 (Gedebatteerd)

C: introductie interview

C: Dit interview duurt ongeveer een kwartiertje. Wil je even je naam, je leeftijd en in welke klas je zit aangeven.

J: Ik ben Jaden , ik ben 15 en zit in 4HE

C: Kan je ook aangeven welk onderwerp je had voor het debat?

J: Arbeidsmarkt

C: En wat vond je van het onderwerp?

J: Op zich wel interessant

C: wat vond je er interessant aan?

J: Nou ja hoe het eigenlijk zit..

C: Met wat precies?

J: Nou..wie..ja...wat het eigenlijk is zeg maar..wat die mening is van de werkgevers over wat zij vinden van die allochtonen. En waarom ze minder snel worden aangenomen.

C: En dan specifiek de mening van de werkgevers of ...

J: Ja, allebei.

C: Want wat was het standpunt van jullie groepje in het debat?

J: Uh...voor de stelling

C: En de stelling was?

J: Ik weet het niet precies uit mijn hoofd, maar over de werknemers

C: En was het aanpakken van de werknemers of de werkgevers?

J: werkgevers

C: Ok, jullie standpunt was dus...want jullie waren de linkse partij, om werkgevers harder aan te pakken om zo allochtonen aan werk te helpen. Meer werkgelegenheid voor allochtonen te creëren.

J: Ja

C: Wat was voor het PO jouw persoonlijk standpunt over dit onderwerp?

J: Ja, ik vind het op zich wel logisch. Als ik zelf werkgever zou zijn dan zou ik ook geen allochtonen die minder bevoegd zijn in de talen ook niet willen hebben.

C: Dus je vindt het logisch dat werkgevers..

J: Ja, maar het ligt er ook aan wat voor werk het is zeg maar..

C: Kan je dat uitleggen

J: Bij een vakkenvuller snap ik wel dat je dat gaat aannemen, maar als je een rechter bent en die kan geen volledig Nederlands, dan snap ik wel dat je dat niet wil.

C: Je hebt het nu over allochtonen in het algemeen

J: Allochtonen die een taalachterstand hebben.

C: En je hebt het debat moeten voorbereiden...wat heb je allemaal gedaan met de voorbereidingen op het debat.

J: Mijn opzetbeurt geschreven, dus welke argumenten ik er in ging verwerken en daar een tekst van.

C: En tijdens het maken van de debatmappen..wat heb je allemaal gedaan?

J: Ik heb argumenten opgezocht.

C: Wat voor argumenten?

J: Allerlei argumenten..ook voor en tegen en die bronnen heb ik geanalyseerd en onder elkaar gezet. Ik heb dat ook van iedereen onder elkaar gezet

C: En wat voor bronnen heb je allemaal gevonden.

J: Ja, op internet over hoe het zit zeg maar

C: Hoe wat zit?

J: Meer ervaringen van andere personen...

C: En welke personen precies?

J: Voorbeeld was die met Yassin (Note: yassin is een jongen die vond dat hij werd gediscrimineerd bij een sollicitatiegesprek en om dat te bewijzen heeft hij gesolliciteerd onder een 'autochtonen' namen en is toen wel uitgenodigd voor een gesprek).

C: Personen met een andere etnische achtergrond? En wat voor ervaringen?

J: Ja, dat hij minder snel wordt aangenomen als hij Yassin heet tegenover dat hij Stefan heet bijvoorbeeld.

C: En wat vind je daarvan? Van die informatie die je hebt gevonden?

J: Ja het kan logisch zijn, maar aan de ene kant ook weer niet. Misschien wil je niet afhankelijk zijn van...ja goed, ze zijn niet echt populair tegenwoordig. Door al die hangjongerendingen

C: je snapt het op zich wel van de werkgever..dus de informatie die je over yassin hebt gevonden...

J: Ja maar wat hij heeft gedaan vind ik ook niet netjes.

C: Wie?

J: Yassin..dat hij onder een andere naam ging.

C: En waarom vind je dat niet netjes?

J: Dat doe je toch niet..dat is misbruik maken van alles.

C: En waarom snap je niet dat hij dat heeft gedaan.

J: Nou als ik hem was dan snap ik wel dat hij dat heeft gedaan, omdat hij gelijk wil krijgen dat hij net zo goed is als de ander.

C: Maar je vindt het niet zo netjes. Snap je dan dat hij het heeft gedaan omdat hij het idee had dat hij werd gediscrimineerd..?

J: Ja, op zich wel...

C: Wat vind je van dat standpunt dat werkgevers harder aangepakt moeten worden om meer allochtonen aan een baan te helpen en te voorkomen dat ze worden gediscrimineerd?

J: ja..uh..ik snap het op zich wel van de werkgevers...dat ze dat niet willen hebben.

Ervaringen met Marokkanen zijn niet zo positief..

C: Wat heeft die informatie die je tijdens de voorbereidingen op het debat..wat hebben die met jouw ideeën of mening gedaan over dat onderwerp.

J: Ja, ik moest het tegenovergestelde van wat mijn mening is.

C: En wat was jouw mening toen?

J: Ja, het is niet dat ik overstapt ben

C: Je bent uiteindelijk..maar kon je je inleven in die positie?

J: Ja

C: Op welke manier?

J: Aangezien hij veel minder kans heeft om werk te krijgen

C: Dus je kon je wel inleven daarin

J: Ja, aan de ene kant wel maar aan de andere kant hij heeft ook niet echt zijn best gedaan..en het is ook meer door zijn ouders dat hij niet goed Nederlands heeft geleerd.

C: Dus het is ook zijn verantwoordelijkheid.

J: Ja, hij kan het niet echt zelf bepalen, maar zijn ouders meer verantwoordelijk daarvoor.

C: En waarom zijn ouders?

J: Omdat hij niet kan bepalen wie zijn ouders zijn en in welk huis hij leeft.

C: Ok, dus het heeft ook te maken met opvoeding.

J: Ja voor de Nederlandse taal.

C: En hebben die voorbereidingen op het debat en/of het debat zelf je op andere inzichten gebracht die je voorheen misschien niet had?

J: Nee, niet heel erg

C: Jij moest debatteren..kon jij je inleven in het standpunt van jullie groep, dus dat werkgevers harder aangepakt moeten worden?

J: Jawel, maar het is wel moeilijker geweest..dan als ik de andere kant had, want van de andere kant daar sta ik zelf persoonlijk ook achter en dat is logischer voor mij om daar te denken en daar argumenten voor te geven dan van iets waar je het eigenlijk helemaal niet mee eens ben.

C: En toch kon je je inleven, zeg je?

J: Ja voor een zeker deel wel.

C: En op welke manier?

J: Ja, door al die bronnen te lezen over hoe het eigenlijk zit, dus je voor te bereiden op het debat.

C: Ben je door het voorbereiden of houden van het debat van standpunt veranderd?
Dus ben je het eens met het standpunt waar je groepje voor was?
J: Nog steeds eens met wat ik voor het debat had.
C: En waarom?
J: Ja, het heeft me niet echt overtuigd..
C: En wat heeft je niet overtuigd...
J: Dat is een lastige vraag...ik weet het niet...het heeft me niks gedaan. Ik vind het wel logisch dat de werknemers zo handelen.
C: Dus als jij zelf werkgever was geweest en je hebt 2 sollicitaties en die 1 is een blanke man met dezelfde opleiding met een man van Marokkaanse man. Voor wie zou je kiezen?
J: Ik denk de blanke man
C: Waarom?
J: Omdat ik die meer vertrouw. Ja het is heel onaardig maar..
C: Waarom vertrouw je die meer..
J: Ja, dat weet ik eigenlijk niet.
C:...ok, dit was het wel..

BIJLAGE 8.8. Transcriptie interview leerling 6 (niet gedebatteerd)

C: Wat is je naam?

N: Nick

C: Wat is je leeftijd?

N: 15

C: In welke klas zit je?

N: 4HE

C: Welk onderwerp had je voor het PO?

N: Dat werkgevers harder aangepakt moeten worden om allochtonen aan werk te helpen, dus over de arbeidsmarkt.

C: Wat was voor het PO jouw persoonlijke standpunt over het onderwerp?

N: Ik heb een buurman die is Surinaams en die wou graag arts worden en die heeft me wel eens verteld dat hij gewoon niet werd aangenomen, omdat hij Surinaams was en dat liet de werkgever heel erg merken. Dat vond ik wel echt dom..want het is gewoon een hele goede gozer en ik denk niet dat hij dat verdient.

C: Jouw persoonlijk standpunt was..?

N: Dat ze wel strenger zou moeten worden aangepakt

C: Wie?

N: De werkgever

C: omdat?

N: Het is gewoon niet terecht om hem om zijn huidskleur benadelen.

C: Ok, en welk standpunt hadden jullie als groep voor het debat?

N: Dat ze strenger moesten worden aangepakt.

C: Dus je was voor het debat het eens met de stelling.

N: Zeker

C: En wat heb je tijdens de voorbereidingen van het debat allemaal gedaan?

N: Eerste les in de computerlokaal. Toen alles besproken wie wat moest gaan doen. En toen ben ik voor de Volkskrant allemaal stukjes gaan zoeken voor argumenten enz. En NRC volgens mij hebben we ook naar gekeken en volgens mij ging dat wel redelijk goed.

C: Dus je hebt bronnen gezocht en heb je die ook geanalyseerd?

N: Ja.

C: En hoeveel bronnen heb je ongeveer geanalyseerd.

N: Volgens mij 15 verschillende stukjes van alleen de Volkskrant en 5 NRC, want meer was er niet nodig en daar hebben we de stukjes uitgehaald die belangrijk voor ons waren.

C: Dus je hebt echt argumenten gezocht voor jullie standpunt, maar heb je ook argumenten gezocht voor het standpunt van de tegenstander?

N: Uh, ja. Volkskrant is volgens mij links, dus daar zul je niet al te veel van de tegenstander in vinden, dus daar heb ik maar 1 of 2 van gevonden.

C: Dus je hebt je voornamelijk gefocust op jullie standpunt.

N: Ja.

C: En ben je op informatie gekomen over het onderwerp waar je voorheen helemaal geen idee over had.

N: Ja, ik had een verhaal gezien over een jongen. Jason had dat volgens mij gevonden. En die werd niet aangenomen, omdat hij Youssef heette en toen ging hij solliciteren onder een andere naam en toen werd hij wel uitgenodigd om op gesprek te komen en dat was een beetje raar. Ik wist ook niet dat dat gebeurde.

C: Maar al je kijkt naar je buurman?

N: Ja...maar toch...

C: En wat deed dat met je?

N: Om eerlijk te zijn: niet heel veel. Niet dat ik dan zo harteloos ben, maar ik denk er gewoon niet bij na. Ik denk niet: oh arme jongen, maar ik denk: ja het gebeurd. Dat is niet goed, maar voor de rest denk ik er niks bij.

C: Ok, en als diegene een vriend van je was geweest?

N: Dan wel.

C: Dus omdat diegene wat verder van je af staat, dan vind je dat moeilijker om je in te kunnen leven.

N: JA

C: Hebben die voorbereidingen op het debat je ook andere inzichten gegeven over het onderwerp?

N: Uhh...ja ik denk dat het meer duidelijk heeft gemaakt dat het echt speelt, maar dat er echt mensen zijn waarbij het echt gebeurt.

C: En dat wist je voorheen niet.

N: Nou, misschien dacht ik wel jaa..dat zal wel meevallen, maar het valt niet mee. Ik heb volgens mij cijfers gezien in een tabel en dat was meer dan ik had gedacht.

C: En je gaf net aan dat het wbt die ene jongen, je het in principe niet zoveel doet, maar als je voorbeeld die cijfer ziet en de informatie leest en als je kijkt naar de hele groep Marokkanen ofz..die hier eventueel mee te maken kunnen hebben, doet dat je wat nu je deze informatie weet?

N: Nee, omdat ik niet zou weten wie die mensen zijn en ik heb er niet zoveel gevoel bij.

C: Stel je zou meer met Marokkanen in aanraking komen en vrienden zou hebben van Turkse of Marokkaanse afkomst, dan zou het je wat meer doen?

N: Ja

C: Jij moest in principe debatteren, maar dat heb je niet gedaan omdat je ziek was geworden, maar je hebt je wel moeten voorbereiden op het debat. Wat heb je daar allemaal voor gedaan?

N: Ik heb gevraagd of Sabine een deel van de debatmap zou sturen en dat waren heel veel argumenten. En toen heb ik allemaal tegenargumenten in een bestandje onder elkaar gezet. En we hadden ze al een beetje weerlegd, maar toen ging ik kijken of ik ze nog verder kon weerleggen.

C: jij zou de weerlegging op je nemen, dus je moest ook kijken naar de tegenargumenten van de tegenstander. Wat voor argumenten waren dat ongeveer?

N: Nou, ik weet wel dat ik had gelezen dat allochtonen heel veel misbruik zouden maken van sociale voorzieningen enz, maar ik heb toen een tabelletje gevonden dat dat helemaal niet zo blijkt te zijn. Tuurlijk er zijn mensen die er misbruik van maken, maar ik heb gevonden dat net zoveel autochtonen dat ook gewoon doen. En bij arbeidsongeschikt zelfs meer Nederlanders.

C: En wat doet die informatie met je?

N: Daarbij heb ik wel echt gedacht: huh, want ik dacht om eerlijk te zijn dat die Polen of weet ik veel wat, die lopen alleen maar misbruik te maken, maar het blijkt heel erg mee te vallen.

C:Dus die cijfers hebben jouw beeld daarvan bijgesteld. Ok en ben je door het voorbereiden van het debat verandert van standpunt?

N: Nee

C: Dus kan je nog even kort verwoorden wat dat standpunt is?

N: Ik denk dat er serieus wel gekeken moet worden naar de werknemers en dat ze gecontroleerd moeten worden. Dat ze mensen niet mogen benadelen omdat ze een bepaalde afkomst hebben.

C: En als je nu meer kijkt naar allochtonen in de bijstand. Wat is je standpunt daarover? Was dat anders voor het debat dan daarna? Hoe was je standpunt daarover voor het debat?

N: Uitkeringtrekkers, luie mensen die misbruik maken van sociale voorzieningen.

C: En dan met name echt mensen met een allochtone achtergrond?

N: Ja

C: dus je dacht in eerste instantie niet dat het ook Nederlanders waren

N: Ja, tuurlijk het zijn wel Nederlanders dacht ik altijd, maar ik dacht altijd dat het relatief gezien meer allochtonen waren, maar dat blijkt dus niet te kloppen.

C: Dus dat is wel verandert dat standpunt

N: Ja, als ik erover nadenk wel, maar hoe ik er nog steeds naar kijk: het is niet goed, maar ja die uitkeringtrekkers...zo denk ik nog wel een beetje.

C: Hoe komt dat denk je

N: Mijn omgeving denk ik. Niet per sé mijn ouders, maar meer mijn vrienden. En het heerst

een beetje in de groep. Soms ga je dan ook zo denken.

C: Wat heb je geleerd van het debat?

N: Dat het toch lastig kan zijn als je een allochtone afkomst hebt, dat mensen je kunnen benadelen.

C: Vind je dat het debat een rol heeft gespeeld in dat je hier anders over bent gaan denken?

N: IK denk het wel..Ik probeer er anders naar te kijken. Ik weet nu hoe het zit en dat ik niet meteen ook een vooroordeel moet hebben.

C: ok.

BIJLAGE 8.9. Transcriptie interview leerling 7 (Gedebatteerd)

C: Wat is je naam?

R: Roel

C: Wat is je leeftijd?

R: 16

C: In welke klas zit je?

R: 4HD

C: Welk onderwerp had je voor het PO?

R: Migratie

C: Wat vond je van het onderwerp?

R: Ja, op zich niet verkeerd..maar, ik ben nou eenmaal rechts, dus dan is het moeilijk om links te zijn hè. Voor de rest ging het wel.

C: En over het onderwerp...

R: Ja, je kan er wel een goed debat over houden..maar om het van een linkse kant te zien, is niet echt mijn ding.

C: En welk standpunt hadden jullie als groep?

R: Ja dat ze gewoon naar Europa moeten komen?

C: Naar Nederland?

R: Ja, Nederland en dat het eerlijk verdeeld moet worden.

C: Wat was jouw persoonlijk standpunt voor het PO?

R: Mijn persoonlijke...ja, liever niet...Gewoon een bootje en dan weer terug sturen. Ik zit hier niet echt op te wachten en ik denk dat wel meer Nederlanders zijn die hier niet echt op zitten te wachten.

C: Wat is hier?

R: Ze zijn nou niet altijd even positief in de samenleving aanwezig.

C: En over wie heb je het als je het over ze hebt?

R: Ja, moslims

C: Dus als je het over migranten hebt dan heb je het over moslims?

R: Ja, meestal aan moslims, ja. Polen die gaan later lastig doen, nu nog niet, maar het is net zoiets als in de jaren '60 toen die Marokkanen hierheen werden gehaald, toen was het nog niet irritant en nu wel, dus...

C: Dus je ziet het eerder als een probleem voor de samenleving...

R: Op zich wel, ja

C: Wat heb je tijdens de voorbereidingen van het debat allemaal gedaan?

R: Bronnen gezocht, deze geanalyseerd..en argumenten eruit gehaald. De deelvragen beantwoorden.

C: En wat voor bronnen heb je precies gezocht?

R: Ja al die bronnen die er tussen stonden.

C: Kan je iets noemen?

R: Telegraaf, AD, Volkskrant..alles eigenlijk.

C: Kan je een voorbeeld van een artikel noemen die je hebt gevonden. Waar ging dat over?

R: Over de 50 miljoen die NL wou gaan betalen aan Afrika om daar de economie te gaan stimuleren enz..

C: En ben je het voorbereiden ook op informatie gestuit..waarvan je dacht: hmm...dat wist ik nog niet?

R: Niet echt. Het is allemaal....bij ons thuis is de tv altijd aan op het nieuws. Mijn vader vindt het hartstikke leuk om te volgen. Ik hoor eigenlijk alles wel. Dus het was niet echt nieuws.

C: Jullie moesten die bronnen vanuit een links perspectief analyseren, ben je daardoor op info gekomen...nou, dat is nou informatie dat ik niet precies wist over het onderwerp en vanuit deze manier bekeken?

R: Ja...niet echt..dat ik dacht dat is echt links ofzo...het is allemaal gewoon een beetje in het

midden wat er in de krant staat. Ene keer is het links en andere keer rechts, maar niet echt dat je ziet dat het per sé links is...

C: Heb je daarnaast nog iets gedaan?

R: Ja, de slotbeurt geoefend

C: Heb je die zelf geschreven

R: Niet echt. Het werd voorgesteld of ik die zelf wilde schrijven. Nou toen werd er gezegd als jij die voor mij wilt maken dan weet ik zeker dat het goed is.

C: Ok, dus Ilse heeft hem geschreven. Hebben jullie het debat van te voren geoefend?

R: Nee, niet echt...Ja ik heb wel een beetje die dingen lopen opmaken en thuis gekeken wat ik er wel/niet voor kon gebruiken.

C: Dus je bent daarna niet je debatmap ingedoken...

R:Ik had de debatmap thuisliggen.

C: Heeft het debat of de voorbereidingen op het debat je andere inzichten gegeven over het onderwerp?

R: Nee, niet echt. Ik ben nog steeds van mening zoals ik net al zei.

C: En wat is die mening

R: Ik zit er niet echt op te wachten dat ze hierheen komen...Ze kunnen beter daar blijven, dat we gaan investeren in de economie daar en dat ze maar lekker daar blijven..Ik vind dat er genoeg tegenargumenten goed zijn.Ik zie meer redenen om ze niet naar Nederland te halen dan redenen om ze wel naar Nederland te halen.

C: Ok, dank je wel voor het meedoen aan het interview. Dit was het.

Einde

BIJLAGE 9.0. Transcriptie leerling 8 (niet gedebatteerd)

C: Wat is je naam?

S: Sander

C: Wat is je leeftijd?

S: 16

C: In welke klas zit je?

S: 4HD

C: En welk onderwerp had je voor het PO?

S: Migratie

C: En wat vond je van het onderwerp?

S: Ik vond het redelijk interessant. Ik vond het wel moeilijk. We hadden een standpunt dat niet zo heel populair is en niet veel aanhangers heeft, maar het was wel redelijk interessant.

C: Welk standpunt hadden jullie als groep?

S: Wij waren voor dat mensen konden migreren naar Nederland. En dat is links volgens mij.

C: Wat was voor het PO jouw persoonlijk standpunt over dit onderwerp?

S: Ik was eerlijk gezegd rechts.

C: In welk opzicht?

S: Ik ben wel van er moet beter beleid komen. Vooral als je kijkt naar het terrorisme enz. Een paar weken geleden is weer wat gebeurd..in Syrië op het strand.

C: In Tunesië..?

S: Ja, daar. En dat heeft heel veel invloed op mijn mening als het gaat over migratiebeleid. Dat is ook best wel moeilijk als je links moet gaan praten. Terwijl je zelf rechts bent.

C: Dus in het opzicht dat migranten naar Nederland komen, dan denk jij meer...rechts.

S: Ja, dat er meer opgelet moet worden en ook meer beleid.

C: Wat voor soort beleid?

S: Paspoorten en achtergrond van mensen kijken wie allemaal hierheen komen.

C: En wat heb jij tijdens de voorbereidingen van het debat allemaal gedaan?

S: Ik heb vooral bronnen uitgezocht en ik heb ook teksten uitgeschreven. Alleen hebben ze mijn teksten niet gebruikt. En ook best wel veel bronnen enz.

C: En wat voor bronnen heb je gezocht?

S: Vooral van linkse kranten enz..en linkse websites.

C: En wat heb je nog verder met die bronnen gedaan?

S: Ik heb geprobeerd een stukje te schrijven over wat je zou kunnen zeggen van linkse argumenten in het debat.

C: Dus vanuit jullie linkse visie..Wat heb je dan allemaal opgeschreven, kan je je het nog een beetje herinneren?

S: Mijn stukje ging er over dat er een soort van greencard zou moeten komen in Nederland. Net zoals in Amerika. Dus dat je hier voor een paar jaar of maanden zou mogen werken en dat je dan een greencard zou kunnen aanvragen voor een bepaalde prijs. Volgens mij was het vooral dat/

C: En dat was de enige bron die je hebt gevonden?

S: Nee, ik had meerdere..maar dat waren allemaal voorbeelden van wat er ergens was gebeurd en dat er weer een boot was gezonken met vluchtelingen.

C: Ok, dus meer voorbeelden...Ben je op informatie gekomen over het onderwerp wat je verrast heeft?

S: Ja, wel redelijk.

C: Zoals?

S: Bijvoorbeeld met die boot dat die best wel vaak zinken..ik dacht dat het wel goed ging altijd. En ook bijvoorbeeld met die Greencard, daar had ik ook nog nooit van gehoord, dus dat is ook nieuw voor mij. Maar voor de rest wist ik de meeste dingen wel, zoals dat mensen tegen het migratiebeleid waren enz.

C: Dus je hebt ook gekeken naar tegenargumenten..? En wat zeiden die allemaal?

S: Die waren vooral dat..(niet goed hoorbaar)

C: Wat heeft die informatie die je voorheen niet wist, wat heeft dat met je gedaan?

S: Dat heeft mijn standpunt een heel klein beetje verandert. Niet heel veel, want ik ben nog steeds wel rechts in dat opzicht.

C: In welk opzicht heeft het volgens jou verandert?

S: Wel van dat het..ja, ik vind nog steeds wel dat een immigratiebeleid moet komen, maar het heeft wel een heel klein beetje invloed gehad..maar...

C: Maar...kan je een beetje specifieker zijn? En wat heeft je standpunt verandert, kan je daar op in gaan?

S: Nou vooral die bootongelukken en dat soort dingen. Dat is natuurlijk wel erg. Ja en die mensen, wat er allemaal in hun land gebeurd.

C: Ok, je bent door de verhalen die je hebt gelezen, kon je je meer inleven daarin..

S: Ja daardoor nog meer

C: Jij hoefde zelf niet te debatteren..maar heb je ook geholpen bij de voorbereidingen op het debat?

S: Ik wou helpen, maar mijn hulp werd een beetje afgewezen

C: Dus je hebt daar niet zoveel voor gedaan?

S: Nee, voor de voorbereidingen niet.

C: En droeg bij aan de voorbereidingen van het debat dat je kon inleven in het standpunt?

S: Ja...niet zo heel veel eigenlijk. Ik vond het nog steeds heel moeilijk om me in te leven eigenlijk. Aan de ene kant ben ik dan ook blij dat ik niet moest debatteren, omdat ik bijna niet kon inleven.

C: Ja, dus het was wel moeilijk voor jou om je te kunnen verplaatsen in dat standpunt.

S: Ja en voor anderen volgens mij ook.

C: En...als je kijkt naar het standpunt dat je nu hebt. Hoe is dat nu?

S: Die is bijna niet verandert...

C: Je zegt bijna niet, maar wel een beetje dus...

S: Ja sommige argumenten is het een heel klein beetje anders geworden..

C: En wat voor argumenten heb je het dan over?

S: Ja, wat er allemaal gebeurd met die boten.

C: En wat heeft dat dan met je gedaan?

S: Het heeft me wel een beetje laten denken en laten overwegen het niet te doen zo een migratiebeleid, maar ik heb nog zoiets van het zou wel goed zijn als het wel gewoon komt.

C: En waarom is het volgens jou nog wel goed dat het komt?

S: Nou als je kijkt naar Tunesie en, het is een beetje een oud voorbeeld, maar wat er is gebeurd met het World Trade Center.

C: Ok, dus die angst voor terroristische aanvallen.

S: Ja, ik denk dat het bij de meeste mensen zo is. Ook al die verhalen die je hoort dat er weer iemand is opgepakt die van Al qaida komt.

C: Ok..ik denk dat we het wel hebben gehad. Dit is het einde van het interview.